

НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
ЦЕНТР ПІДГОТОВКИ МАГІСТРІВ ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ
І ПРОФЕСІЙНИХ СУДДІВ
КАФЕДРА ПОЛІТИЧНИХ ТЕОРІЙ

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на тему

**“ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ ЛОБІЗМУ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА
ПРИЙНЯТТЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ:
ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА НАЦІОНАЛЬНІ РЕАЛІЇ”**

Виконав: здобувач вищої освіти
2 курсу денної форми навчання
галузь знань – 28 “Публічне
управління та адміністрування”
спеціальність 281 –
“Публічне управління та
адміністрування”
Бачинський Нікіта Валерійович

Керівник - д. політ.н., проф.
Вітман К.М.
Рецензент – д.і.н., проф.
Кормич Л.І.

Одеса-2024

АНОТАЦІЯ

Бачинський Н.В. Інституціоналізація лобізму та його вплив на прийняття управлінських рішень: зарубіжний досвід та національні реалії – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Кваліфікаційна робота другого (магістерського) рівня вищої освіти з галузі знань 03 «Публічне управління та адміністрування» за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування». – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2024.

У роботі розглянуто історичні засади дослідження феномену лобізму, як соціально-політичного явища; висвітлено методологічні основи у вивченні лобізму; досліджено становлення лобізму як політичного інституту в світових і національних практиках; охарактеризовано правове регулювання лобістської діяльності в контексті прийняття публічних управлінських рішень; проаналізовано моделі інституалізації лобізма в країнах зі сталими та перехідними демократичними системами; визначено інституалізацію національного лобізму в реаліях України.

Доведено, що лобіювання відіграє ключову роль у забезпеченні «балансу сил» у суспільстві через представництво широкого кола груп інтересів. Ці групи, часто репрезентуючи різні верстви суспільно-політичного прошарку, сприяють розвитку політичного діалогу, а також інформують владні структури та посадових осіб про актуальні питання порядку денного. Лобіювання як політичний інструмент має своє коріння у появі представницьких систем управління та появі різних груп інтересів у суспільстві з появою демократичних систем управління. Лобізм виник як реакція на розвиток демократичних процесів у суспільстві, коли необхідно

було забезпечити ефективне представництво різноманітних інтересів громадян перед органами влади.

З'ясовано, що основним викликом лобізму є його потенційне перетворення на інструмент тіньового впливу та набуття корупційного характеру. Відсутність прозорості та регламентації взаємодії між лобістами та центрами прийняття рішень може призвести до ухвалення законопроектів, які обслуговують інтереси вузьких кіл олігархічних еліт або окремих осіб. Подальша тенденція до інституціоналізації лобізму була визначена інституційними реформами, такими як створення законодавчих органів, які вимагали ширшої участі громадськості в прийнятті рішень. Зростання доступу до інформації, дозволило активізувати лобіювання, оскільки групам легше координувати свою діяльність та мобілізувати громадську підтримку.

Охарактеризовано генезу лобізму та форми інтерпретації лобістських практик у політичному процесі пройшли довгий шлях, еволюціонуючи від концептуалізації лобістської діяльності як нелегітимного, стихійного, неконституційного явища до законного, професійного та демократичного ефективного механізму представництва інтересів та його подальший розвиток як одна з форм впливу.

Визначено, що регіональна, американська модель лобіювання відрізняється своєрідною триланковою системою, в якій присутні групи інтересів, посередники (професійні лобісти) та законодавці. До цієї моделі відносяться такі країни, як США, Канада, Австралія, Нова Зеландія. Окремі дослідники відносять і Великобританію. Іншою моделлю є континентальна або європейська, яка не передбачає надто суворого законодавчого регулювання лобізму. До цієї моделі відносяться країни ЄС зі сталими демократичними принципами – Франція, Німеччина, Австрія. Країни Центральної Європи, які нещодавно увійшли в ЄС і мають спадок

радянського політичного минулого сприймають лобіювання двояко: частина суспільства негативно ставиться до цього явища, частина – прагне долучитися до законодавчих і демократичних процесів ЄС.

Показано, що через три роки після повномасштабного вторгнення Росії в Україну, лобізм виявився для України вагомим інструментом протидії російській агресії та зміцнення власної геополітичної позиції. Системні та цілеспрямовані зусилля українських лобі у міжнародному просторі залучили значну підтримку з боку західних держав, що проявилось у фінансовій, військовій та консультативній допомозі. Це, зокрема, укладення двосторонніх угод, ініціювання санкційних механізмів проти агресора та активна участь у багатосторонніх діалогах для формування коаліції на підтримку суверенітету України. Українська дипломатія за роки російсько-української війни 2014-2014 рр., пройшла шлях від стратегічного підходу «спочатку економіка» до стратегії «насамперед безпека». Відповідно, основною метою української держави є трансформація національного інтересу «безпеки» у спільний із західними партнерами, і в процесі аналізу зовнішньої політики України виявилось, що це стратегічне завдання частково виконано. Пріоритетним тут є розвиток стратегічного партнерства з США та країнами Європи, спрямованого, насамперед, на підвищення обороноздатності України, і тут доцільним буде використання терміну «partners-in-arms» (партнери, брати по зброї). Український досвід свідчить про високий потенціал зовнішньополітичного лобіювання як інструменту захисту національних інтересів у міжнародних відносинах.

Ключові слова: лобізм, моделі регіонального лобізму, інституціоналізація, прийняття публічних рішень, органи державної влади, “групи інтересів”, особливості українського лобізму.

SUMMARY

Bachynskyi N. V. Institutionalization of lobbying and its impact on managerial make public decisions: foreign experience and national realities. – Manuscript.

Qualification work of the second (master's) level of higher education in the field of knowledge 03 «Public management and administration» on a specialty 281 «Public management and administration». – National University "Odesa Law Academy", Odesa, 2024.

The work examines the historical principles of researching the phenomenon of lobbying as a socio-political phenomenon; highlights the methodological foundations of lobbying research; investigates the formation of lobbying as a political institution in world and domestic practices; characterizes the legal regulation of lobbying activities in the context of public managerial decision-making; analyzes models of institutionalization of lobbying in countries with stable and transitional democratic systems; defines the institutionalization of national lobbying in the realities of Ukraine.

It has been proven that lobbying plays a key role in ensuring the “balance of power” in society through the representation of a wide range of interest groups. These groups, often representing different layers of the socio-political stratum, contribute to the development of political dialogue, and also inform government structures and officials about current issues on the agenda. Lobbying as a political tool has its roots in the emergence of representative systems of governance and the emergence of various interest groups in society with the emergence of democratic systems of governance. Lobbying arose as a reaction to the development of democratic processes in society, when it was necessary to ensure effective representation of various interests of citizens before the authorities.

It was found that the main challenge of lobbying is its potential transformation into an instrument of shadow influence and acquisition of a corrupt nature. The lack of transparency and regulation of interaction between lobbyists and decision-making centers can lead to the adoption of bills that serve the interests of narrow circles of oligarchic elites or individuals. A further trend towards the institutionalization of lobbying was determined by institutional reforms, such as the creation of legislative bodies that required wider public participation in decision-making. Increased access to information has allowed lobbying to become more active, as it is easier for groups to coordinate their activities and mobilize public support.

The genesis of lobbying and the forms of interpretation of lobbying practices in the political process have come a long way, evolving from the conceptualization of lobbying activities as an illegitimate, spontaneous, unconstitutional phenomenon to a legal, professional and democratic effective mechanism for representing interests and its further development as one of the forms of influence.

It has been determined that the regional, American model of lobbying is characterized by a peculiar three-tier system, in which interest groups, intermediaries (professional lobbyists) and legislators are present. Countries such as the USA, Canada, Australia, New Zealand belong to this model. Some researchers also include Great Britain. Another model is the continental or European model, which does not provide for too strict legislative regulation of lobbying. This model includes EU countries with stable democratic principles - France, Germany, Austria. Central European countries, which recently joined the EU and have a legacy of the Soviet political past, perceive lobbying in two ways: part of society has a negative attitude towards this phenomenon, part - seeks to join the legislative and democratic processes of the EU.

It is shown that three years after Russia's full-scale invasion of Ukraine, lobbying has turned out to be a significant tool for Ukraine to counter Russian aggression and strengthen its own geopolitical position. The systematic and purposeful efforts of Ukrainian lobbies in the international space have attracted significant support from Western states, which has manifested itself in financial, military and advisory assistance. This, in particular, includes the conclusion of bilateral agreements, the initiation of sanctions mechanisms against the aggressor, and active participation in multilateral dialogues to form a coalition in support of Ukraine's sovereignty. Ukrainian diplomacy during the years of the Russian-Ukrainian war of 2014-2014 has gone from the strategic approach of "economy first" to the strategy of "security first". Accordingly, the main goal of the Ukrainian state is the transformation of the national interest of "security" into a common one with Western partners, and in the process of analyzing Ukraine's foreign policy it turned out that this strategic task has been partially accomplished. The priority here is the development of a strategic partnership with the United States and European countries, aimed primarily at increasing Ukraine's defense capabilities, and here it would be appropriate to use the term "partners-in-arms". Ukrainian experience indicates the high potential of foreign policy lobbying as a tool for protecting national interests in international relations.

Key words: lobbying, models of regional lobbying, institutionalization, make public decisions, state authorities, "interest groups", specifics of Ukrainian lobbying.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛОБІЗМУ.....	9
1.1. Дослідження феномену лобізму як соціально-політичного явища.....	9
1.2. Методологічні основи вивчення лобізму як політичного інституту.....	16
Висновки до розділу 1	24
РОЗДІЛ 2. ІНСТИТУТ ЛОБІЗМУ У ПОЛІТИЧНИХ СИСТЕМАХ: ВПЛИВ НА ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ І ЛЕГІТИМІЗАЦІЮ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ...26	
2.1. Становлення лобізму як політичного інституту: історія, світові та національні практики.....	26
2.2. Правове регулювання лобістської діяльності в контексті прийняття публічних управлінських рішень.....	39
Висновки до розділу 2.....	53
РОЗДІЛ 3. МОДЕЛІ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ ЛОБІЗМУ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД І НАЦІОНАЛЬНІ РЕАЛІЇ.....	56
3.1. Англосаксонська модель інституціоналізації лобізму: регуляторні та нерегуляторні підходи.....	56
3.2. ЄС: багаторівнева система представництва інтересів та громадського лобізму	64
3.3. Особливості лобізму в країнах з перехідною демократією.....	70
3.4. Лобізм в Україні: виклики та можливості для імплементації міжнародного досвіду	75
Висновки до розділу 3.....	86
ВИСНОВКИ.....	90
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	94

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Глобальна політика на сучасному етапі має тенденції швидких змін. Це стосується і політики, як такої, так і економіки та соціальних інституцій. Механізми впливу на політичні процеси в середині різних країн, і у міжнародній політичній системі формують реальність, від якої залежить багато напрямків життя як соціальних груп, так і держав в цілому. Одним з механізмів впливу на політичну реальність в світі є лобізм. Лобізм може бути спрямований на законодавчий процес, впливатиме на політичні рішення, комунікацію представників влади, влади та суспільство тощо.

Актуальність дослідження інституціоналізації лобізму та його феномену актуалізується його подвійним характером. По-перше, він є інструментом для представництва інтересів різних соціальних, економічних та інших груп населення, впливає на їх рівень політичної культури, їх інтеграцію в політичну систему. По-друге, він може сприяти корумпованості влади, зловживанням впливових структур, що підриває демократичні основи суспільства. Це відбувається через не належне функціонування механізмів контролю та законодавчого регулювання лобізму.

Враховуючи вищезазначене важливого значення набуває розуміння правових основ регулювання і разом з тим контролю діяльності груп впливу, тобто лобістських груп. Порівняння різних форм лобізму в демократичних країнах, вивчення законодавчої бази, дає можливість застосування лобізму як повноцінного інституту політичної системи світі.

Активність лобіювання на міжнародній арені є проявами глобалізації, яких потребують транскорпорації, політичні блоки та союзи. В міжнародних відносинах лобіювання інтересів різних політичних або економічних груп може сприяти інтеграції, глобалізації та модернізації певних процесів. В той самий

час, лобіювання в середині країни сприяє вирішенні певних протеріч, об'днанню різних політичних сил тої чи іншої країни в конкретних питаннях, мінімізую деструктивні аспекти політичної системи.

На сучасному етапі в Україні феномен лобізму активно розвивається і набуває інституалізаційного характеру. Хоча він являє собою ще складну систему інтересів та їх реалізації різних політичних груп, асоціюється з тіньовими формами впливів публічної влади та бізнесом, а також суспільством. Важливими є також концепція лобізму, його функціонування та теоретичні основи функціонування. В той самий час актуалізується питання вивчення лобізму тим, що влада виробила проєкт Закону про лобізм у 2016 році, а у березні 2024 року був вже підписаний Закон «Про доброчесне лобіювання».

За останні десятиліття ХХІ ст. відбулися значні зміни в міжнародній політиці. Процеси глобалізації економіки, міграційні процеси та російсько-українська війна 2014-2024 років сформували новий порядок денний міжнародних відносин. Виникають нові форми міжнародного співробітництва. Тому лобізм в міжнародному контексту набує іншого змісту та форм. Він стає інструментом прийняття рішень від національного до глобального, і навпаки, від глобального до національного.

На сучасному етапі проблема лобізму в Україні має особливого значення як у зв'язку з проблемою подання корупції, так і в контексті прийняття відповідних законів, для відповідності демократичним принципам і вступу в ЄС. Зовнішньополітичний вплив через лобіювання став надзвичайно актуальним для України під час повномасштабного вторгнення, під час боротьби за свою незалежність, яка триває. Лише глобальні механізми лобіювання стали внагоді під час масового виїзду українців під час небезпеки та в підтримці бойової потужності під час військових дій та отримання зброї від міжнародних партнерів. Отже, механізми лобіювання впливу на міжнародну спільноту

забезпечують інтереси національної безпеки України і можливості протистояти агресору – Російській федерації.

Отже, тема роботи дозволяє дослідити основи лобіювання в зарубіжному досвіді і робить внесок у розуміння стратегії України на зовнішній арені, може визначати перспективи подальшого розвитку лобізму в українській політичній системі.

Мета роботи полягає у дослідженні інституціоналізації лобізму та його впливу на прийняття управлінських рішень, виходячи із зарубіжного досвіду та національних українських реалій під час російсько-української війни.

Для роз'язання мети були поставлені наступні наукові **завдання**:

- розкрити історичні засади дослідження феномену лобізму, як соціально-політичного явища;
- висвітлити методологічні основи у вивченні лобізму;
- дослідити становлення лобізму як політичного інституту в світових і національних практиках;
- охарактеризувати правове регулювання лобістської діяльності в контексті прийняття публічних управлінських рішень;
- проаналізувати моделі інституціоналізації лобізма в країнах зі сталими та перехідними демократичними системами;
- визначити інституціоналізацію національного лобізму в реаліях України.

Об'єктом дослідження є лобізм як феномен впливу на управлінські рішення через зарубіжний досвід та національні реалії.

Предметом дослідження є процес застосування інституту лобізму в закордонному досвіді та національних реаліях.

Методи та метододогія дослідження. Робота написана в рамках позитивіської методології, яка використовує сучасні підходи до аналізу джерел,

їх описанню на основі вивчення праць попередників. Для написання роботи були використані наступні загально-наукові методи дослідження: метод аналізу та синтезу, узагальнення, системний, структурний, функціональний методи, історичного аналізу. Методи аналізу та синтезу дозволили дослідити складові елементи лобізму і об'єднати їх дані для отримання узагальнюючих результатів; метод узагальнення використаний для формування теоретичних узагальнень щодо основних тенденцій лобіювання; системний метод дозволив проаналізувати лобіювання як систему взаємодії між різними урядовими і не урядовими інституціями, бізнесструктурами, міжнародними; метод історичного аналізу використовувався для вивчення виникнення та розвитку лобізму як явища; структурний та функціональний методи дозволили дослідити які інституції виконують власні функції під час лобіювання.

В роботі були використані спеціальні методи дослідження – Case study, опитування та анкетування, методи компаративного, контент-аналіз і порівняльно-правового аналізу. Метод Case study дозволяє виявити конкретні лобістські ініціативи, стратегію та мотивацію конкретних груп інтересів; контент-аналіз систематично вивчає документальні матеріали – звіти про лобіювання, аналітичні записки, прес-релізи та висвітлення в діяльності різних лобістських груп ЗМІ; методи компаративного і порівняльно-правового аналізу застосовуються для виявлення різниці в стратегіях, практиках і наслідках феномену лобізму з подібними явищами в закордонному досвіді та Україні.

Джерельну базу кваліфікаційної роботи становлять документальні матеріали. Її можна поділити на декілька груп. Перша з них це законодавча база, серед якої слід відзначити Закони країн з досвідом регулювання інституту лобізму, таких як США, Франція, Великобританія, Німеччина, Австралія, Канада, Польща та інші, Закони України. Друга група – наукові публікації, інтернет-видання, публіцистичні статті, як українською, так і англійською

мовами. Серед них публікації в журналах та інтерн-виданнях: «Радіо Свобода», «Економічна правда», «Політичні дослідження», «Forbes.ua», «УНІАН», «European Union», «European Parliament», «Responsible Statecraft», «OECD», «РАСЕ», «BBC News», «Politico», «The Economist». Третя група джерел складається з аналітичних записок відомих інституцій – «Міжнародного центру перспективних досліджень», «Національного інституту стратегічних досліджень», «Аналітичного центру Разумкова» та інших. Четверта група – це статистичні джерела, які дозволяють виявити результати процесів лобіювання.

Ступінь наукової розробки теми.

Під час підготовки роботи використовувалися теоретичні концепції, вивчалися їх реалізація та результати у галузі лобізму, що запропоновані українськими та зарубіжними вченими, серед яких політологи, соціологи, правники, психологи. Серед таких науковців-теоретиків слід назвати праці українських публіцистів-аналітиків та вчених, як І.Бідзюру, Д.Виговського [3], О. Винниченко [4;5], І. Ворчакова [7], В. Круть, К. Манжул, М. Недюха [39], В. Нестерович [40], О. Одінцова [41], К. Пашкова [42], М. Росенко [48], Р. Євченко [13], Д. Лубінця [33;34], С. Кравченка, В. Кучерявого [29], О. Кушніренка [28], Т. Ярового [60-64] та інші. Аналіз їхніх публікацій та статей, присвячений лобізму в політичній сфері, сфері державного управління та бізнес-структур. Зарубіжні вчені також внесли значний внесок в розробку питань лобіювання, серед них зокрема, можна назвати перших дослідників: А. Бентлі, Р. Даль, А. Діердоф, М. Дюверже, Х. Зіглер, М. Вебер, М.Хайеггер, Г. Лембрух, Дж.Поль-Бонкур, Ф.Мейтленд, Д. МакГенрі, Ж. Мейно, Х. Річард, Дж. Річардсон, Д. Трумен, Дж. Фергюсон та інші [66-90].

Структура роботи. Структура підпорядкована і пов'язана з реалізацією мети та наукових завдань, спрямована на дослідження становлення інституту

лобізму, розкриттю його впливу на управлінські рішення, враховуючи зарубіжний досвід та реалії України. Лобіювання як інструменту захисту національних інтересів на прикладі України у контексті російсько-української війни. Робота складається зі вступу, трьох розділів, кожен з яких поділяється на два-чотири підрозділи, висновків до розділів та всієї роботи, списку використаних джерел і літератури.

Перший розділ «Теоретико-методологічні основи аспекти дослідження лобізму» характеризує історичні засади дослідження лобізму, як частини політичного інституту владних структур та методологічні підходи до його аналізу.

Другий розділ «Інститут лобізму у політичних системах: вплив на прийняття рішень і легітимізацію управлінських рішень», присвячений становленню інституту лобізму, практикам зарубіжного досвіду лобізма в управлінських структурах та інституалізації в українських реаліях.

Третій розділ «Моделі інституціоналізації лобізму: зарубіжний досвід і національні реалії», розкриває форми та особливості лобіювання світі, зокрема в країнах сталої та перехідної демократичних систем, та в Україні, показує специфіку лобіювання в умовах російсько-української війни 2014-2024 рр. через інститут санкцій та міжнародної підтримки, і в середині українських політичних структур.

Загальний обсяг роботи становить 93 сторінки основного тексту, список використаних джерел містить 90 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛОБІЗМУ

1.1. Дослідження феномену лобізму як соціально-політичного явища.

Лобізм як феномен політичної взаємодії держави та різних груп інтересів відіграє важливу роль у формуванні сучасних демократичних систем. Важливість лобіювання для демократичних суспільств полягає в забезпеченні зв'язку між державою та суспільством, що дозволяє урядам реагувати на потреби та запити громадян і приймати відповідні управлінські рішення.

Зміст лобіювання полягає в цілеспрямованому впливі окремих осіб та організованих громадських груп, в тому числі за допомогою спеціально найнятих спеціалістів чи організацій на державні владні структури та місцевого самоврядування з метою приймати/не приймати рішень в інтересах зазначених осіб чи груп із застосуванням різних методів впливу.

Історичні аспекти дослідження лобізму складають важливе підґрунтя для розуміння цього явища. Вони включають аналіз виникнення та розвитку лобізму як явища, визначення понять і термінів з ним пов'язаних, дослідження різних теоретичних підходів до його розуміння, а також аналіз впливу процесу лобізму на прийняття рішень.

Термін «лобізм» походить від латинського слова “lobea” або “lobium”, що означало галірею або портик, і через таку архітектурну композицію, термін був запозичений для використання назви простору, де проходили адвокатські практики та дискусії. Лише на початку XIX століття в США термін «лобі» отримав сучасне політичне значення. Його коріння можна

прослідкувати як в зустрічах представників Парламенту Великобританії з громадськістю, в так званих «коридорах» або «галіреях», так і в Сполучених Штатах Америки, де представники окремих груп, які очікували в «коридорах» зустріч з Президентом У. Грантом для вирішення певних питань.

Протягом першої половини – середини XIX ст. термін «лобізм» з'явився у пресі, і поступово він набув своє сучасне розуміння, а не як раніше «тих, хто чекав у коридорах» [55, с. 114]. Однак серед дослідників XIX ст. інтерес до вивчення лобізму, як явища був практично відсутній і відповідно аналізу цього явища у науковій літературі майже не має.

З наукової точки зору лобізм є предметом вивчення в галузях політології, соціології та права. Науковці аналізують такі аспекти, як етика лобізму, його вплив на демократичні процеси, механізми та стратегії впливу на управлінські рішення, а також порівнюють лобізм у різних країнах та його ефективність у контексті глобальних та локальних викликів.

Інтерес до лобізму відображає необхідність його вивчення для розуміння сучасних політичних процесів, формування та розвитку політичних рішень та розвитку держав.

Підвищення прозорості лобістської діяльності сприяє процесу прийняття державних та управлінських рішень і це стосується всіх форм лобіювання прийняття державних рішень. Це має важливі наслідки, оскільки охоплює діяльність громадянського суспільства та будь-якої особи чи органу, які лобіюють державних службовців.

Як заявила Парламентська асамблея Ради Європи: «Позаінституційні актори¹, включаючи групи інтересів і тиску, профспілки та споживчі організації, є частиною демократичного суспільства. Їхня лобістська діяльність сама по собі не є нелегітимною і може бути корисною для функціонування демократичної політичної системи. Однак нерегульоване та непрозоре лобіювання може підірвати демократичні принципи та належне управління. Громадяни повинні знати, які актори впливають на прийняття політичних рішень» [78, с. 11].

Не існує загальноприйнятого визначення лобізму. Франк Р. Баумгартнер і Бет Л. Ліч зазначили, що «слово лобіювання рідко вживалося двічі тими самими тими, хто вивчає цю тему». Вони визначають лобіювання як «зусилля вплинути на політичний процес», тоді як А. Дж. Ноунес стверджує, що «лобіювання - це спроба вплинути на те, що робить уряд»[78, р.12]

Визначення лобізму в широкому розумінні дозволяє розглядати його як «концепцію адвокації», що означає активний захист позицій та інтересів публічно, а останнє означає взаємодію не тільки з державними органами, а й з будь-якими впливовими особами з громадських або/та комерційних організацій та політичних партій[45, с. 43]. Щоб уникнути цієї неоднозначності, деякі науковці пропонують більш конкретне визначення «лобіювання»: це «професійна взаємодія представників громадських організацій з представниками органів місцевого самоврядування та державних чиновників з метою сприяння прийняття певних рішень»[29, с. 155].

¹ дійові структури, дійові особи.

Початок XX ст. приніс новий інтерес до явища лобізму, який розглядали ще як «групи інтересів». Так, поняття «група інтересів» вперше з'явилося в роботі Артура Бентлі, американського соціолога, політолога і філософа. Основна ідея проста – вся політика і управління є результатом взаємодії різних груп.

З середини XX ст. розпочинається наступний етап вивчення феномену лобізму. Девід Трумен використав поняття «політична група» щодо «груп інтересів», які здійснюють тиск на державні органи (законодавчу, виконавчу та судову гілки влади) за допомогою демократичних інструментів з метою прийняття рішень, які є вигідними для них самих. Усі інститути управління автор розглядав як центри влади, засновані на інтересах.

Д. Трумен у своїй праці під назвою «Процес урядування. Політичні інтереси та думки». На думку вченого, існують прості групи інтересів — вони висувають конкретні вимоги до інших соціальних груп, з якими перебувають у прямій взаємозалежності. Якщо такі групи через звернення до владних інституцій переводять свої інтереси в офіційну площину, вони перетворюються на політичні групи. Групи, які використовують урядові організації для досягнення своїх цілей, є групами політичного тиску. Крім того, постійна конкуренція і взаємодія в пошуках консенсусу між цими групами забезпечує стабільність і плюралізм політичної системи[14; 67]. Ефективність таких груп залежала від взаємопов'язаних факторів, які можна розділити на три категорії: стратегічне положення групи; пов'язані з внутрішніми характеристиками групи; зумовлені самою політичною системою.

Американські вчені Дж. Фергюсон та Д. МакГенрі зазначали необхідність оцінювання лобізму як реалізацію права кожної людини згідно

конституційного права на звернення до державних органів, насамперед до законодавчої влади. Французький теоретик Д. Фарнель розглядав лобізм як діяльність, що спрямована на розробку та застосування певних рішень державної публічної влади через прям учи опосередковану.

Британський дослідник Л. Зеттер, визначення якого вважається майже класичним, розглядав лобізм «процес пошуку засобів впливу на уряд та його інститути шляхом інформування громадськості про політичний порядок денний» [35, с. 226-235].

В країнах пострадянського простору вивчення лобізму розпочалось лише в 1990-х роках, в СРСР лобізм ототожнювався лише з негативними явищами «капіталістичного світу», який міг мати мали дещо кримінальний підтекст.

За визначенням іншого дослідника Д. Істона, «політична система» має чотири основних елементів. Перший – це система інституцій, кожна з яких має визначені обов'язки, наприклад виконавча, законодавча влада та бюрократія. Другий стосується «входів» у такі інституції, якими є як політичні партії, так і групи інтересів. Третя відноситься до «результатів», які виходять від інституцій, зокрема державної політики. Четвертий, це механізм зворотного зв'язку, коли «результати», які мають соціальний та економічний вплив на громадян, зрештою впливають на нові «входи» в політичну систему [78].

Лестер Мілбрат представив поняття лобіювання як комунікаційного процесу. Він візуалізував відносини між політичними акторами як комунікаційну мережу, в якій повідомлення проходять через систему в багатьох напрямках. Деякі повідомлення обмінюються безпосередньо між лобістом і політиком, а інші передаються обхідним шляхом. Проте всі

лобістські повідомлення мають потенціал впливу. Його комунікаційна модель стала одним із провідних підходів до розуміння лобізму [82].

На сучасному етапі під лобізмом часто розуміють складну систему взаємодії компаній, установ та організованих груп, що діють у сфері законодавчої та виконавчої влади. Ці суб'єкти впливають на державних службовців – від переконань до корупційних дій – з метою сприяння прийняттю рішень, які відповідають інтересам організацій, які вони представляють. Такі рішення можуть включати підтримку або блокування законопроектів у парламенті, отримання державних контрактів, субсидій та інших пільг. Варіації у визначенні лобізму залежать від суб'єктивного бачення цього явища та його оцінки.

Одні українські автори пропонують визначити лобізм у двох парадигмах: по-перше, це сукупність правових норм, що регулюють вплив груп інтересів на органи влади з метою забезпечення власних інтересів; по-друге, як інституція, вбудована в сучасну політичну систему держави, що забезпечує можливість учасникам суспільно-політичного процесу просувати та захищати свої інтереси на різних рівнях шляхом використання методів, форм і засобів, передбачених законом[41, с. 7]. Інші автори – розглядають лобізм у двох предметних сферах. Перший – термінологічний, де лобізм ідентифікується як поняття, що означає просування інтересів, тоді як у даному випадку явище лобізму асоціюється з корупцією, оскільки лобіюванням можна вважати будь-яку діяльність, спрямовану на взаємодію політичних суб'єктів. Отже, це визначення стирає межу між корупційною поведінкою та законним впливом. Другий – інструментальний, де лобізм можна розглядати як інструмент, який допомагає знайти баланс у взаємодії

політичних акторів і який буде альтернативним, легальним механізмом впливу[7].

Автори аналітичних рекомендацій щодо лобізму в публічній сфері пропонують від ради Європи наступне визначення терміну: «Термін «лобіювання» можна розуміти як просування конкретних інтересів через взаємодію з державними службовцями, у рамках організованої дії, що спрямована на те, щоб впливати на прийняття або не прийняття публічних рішень». Може також бути «приватна зацікавленість» в певних корпораціях, які «мають свої уподобання щодо державної політики та її відображення в законодавстві» [78, р. 15].

Тут можна навести приклади і спільних і приватних зацікавлень, наприклад в екологічній сфері. Як наслідок під «структурованою та організованою акцією» може бути «навмисну, сплановану, методичну або скоординовану стратегію, яку лобісти здійснюють, щоб вплинути на політику та просувати свою політичну позицію» «саме цей елемент суттєво відрізняє лобізм від інших актів впливу чи спроби впливу. схильні на те, що ці дії можуть стосуватися процесу прийняття державних рішень, вони відрізняються від лобізму, після чого вони ізольовані, неструктуровані та/або спонтанні; тобто вони не є частиною визначеного плану»[78, р. 15].

Лобізм стрімко стає масовим явищем, сприяючи формуванню цілої галузі, де окремі лобістські кампанії можуть набувати характеру громадських рухів.

У контексті політичних комунікацій, що відбуваються в рамках лобіювання, лобісти та представники органів влади використовують різноманітні інструменти взаємодії для впливу та досягнення домовленостей. Так, у законодавстві Сполучених Штатів Америки, що регулює лобістську

діяльність, з'являються норми, що визначають поняття «лобістські комунікації».

Термін «лобіювання» у повсякденному вживанні часто пов'язаний з негативним відтінком, зокрема, часто асоціюється з корупцією. Однак ототожнювати ці два поняття не зовсім коректно, оскільки лобізм, за своєю суттю, передбачає нормативно врегульований правовий процес, необхідний для забезпечення демократичних цінностей у державі, оскільки дозволяє різним групам інтересів представляти свої інтереси на різних рівнях влади. Як інституція, лобізм проявляється в суспільстві, коли зіштовхуються різноманітні інтереси, і цей процес вимагає нормативно-правового регулювання.

Для лобізму характерна низка ознак, зокрема його законність, змагальність, вертикальність спілкування, соціальна значущість ініціатив, незалежність суб'єкта лобізму від його об'єкта, орієнтація на зміну існуючих правил та використання методів переконання. «Законність лобістської діяльності свідчить про її відповідність чинному законодавству та відсутність порушень, навіть якщо така діяльність здійснюється непрозоро чи тіньово. У випадках порушення законодавства діяльність переходить у площину корупції, а не лобізму»[7].

Різні поняття лобізму та варіативність класифікації лобістських технологій відображають різноманітність аспектів лобізму, включаючи прямі та непрямі, публічні та непублічні, індивідуальні та групові, а також ситуаційні та стратегічні види. Кожен із цих видів лобізму має свої особливості та використовується в певних ситуаціях для досягнення конкретних завдань[7]. Інститут лобізму може виконувати функції узгодження суспільних інтересів,

реалізації конституційних норм у країнах з перехідною демократією та забезпечення плюралізму думок у суспільстві.

1.2. Методологічні основи вивчення лобізму як політичного інституту.

Методологічні засади дослідження лобізму як інструменту реалізації інтересів включають ґрунтовний аналіз різноманітних аспектів лобізму, таких як сучасні тенденції, стратегії та методи впливу. Ці основи передбачають використання різноманітних методологічних підходів, зокрема дослідження феномену лобізму та лобістських груп, аналіз основних засад лобістської діяльності, аналіз взаємодії лобістів з політичними структурами та владою, оцінка впливу лобізму щодо процесів прийняття управлінських рішень. Такий підхід дозволяє краще зрозуміти роль лобізму у формуванні та реалізації національних інтересів та розробити ефективні стратегії управління цим явищем для досягнення визначених державою завдань.

Лобізм як механізм представництва інтересів різних груп, як інструмент реалізації національних інтересів можна розглядати через різні методологічні підходи, серед яких: політичний (крізь призму «теорії груп»), інституційний, правовий, комунікаційний, соціологічний, правовий тощо.

Аналіз методологічних підходів до вивчення феномену лобізму можна розпочати з найпопулярнішого методологічного підходу – політологічного. Він розглядає лобізм як важливу складову політичної системи, оскільки він має фундаментальне значення для забезпечення комунікації між громадськістю та державою. Політологічний підхід ґрунтується на теорії «груп інтересів», відомої також як теорія «зацікавлених груп».

Теорія «груп інтересів» відіграла фундаментальну роль у розвитку таких галузей, як політичне адміністрування, політичний менеджмент, політична

психологія, сприяючи формуванню сучасних підходів до трактування та вивчення лобізму. Згаданий вище Артур Бентлі був одним із перших учених, хто аналізував політичний процес крізь призму взаємодії «груп інтересів» у стані постійної конкуренції та пошуку найкращих компромісних результатів. У своїй праці А. Бентлі пропонує тезу про те, «що дії людей визначаються їхніми інтересами, які вони прагнуть реалізувати та захистити» [14, с. 158; 67].

Для А. Бентлі кожна політична сила, яка справляє певний вплив на політичний процес, є «групою інтересів, незалежно, вважає вона себе такою чи ні. Діяльність таких груп відбувається шляхом взаємного тиску та впливу на владу з метою схилити її у свої інтереси» [14, с. 159; 67]. «Групи інтересів» є основою всіх держав, і диктатур, і монархій, і демократій. Тобто Бентлі побачив у такому підході можливість побачити, що саме, окрім ідей, спонукає діяти політичних акторів. [14, с. 160; 67].

Французький дослідник Моріс Дюверже провів детальний аналіз структур «груп інтересів», виявивши їхні методи впливу на процес прийняття політичних рішень. Він стверджував, що ці групи чинять тиск як на владні структури, так і на громадську думку, що робить їхні дії більш прийнятними як громадській спільноті спільноти. М. Дюверже розділив такі групи на: «традиційні», що представляють політичні інтереси й «асоціативні» групи, або «нові соціальні рухи», також репрезентують політичні інтереси [60].

Роберт Даль аналізує взаємодію конфліктуючих «груп інтересів», які не мають абсолютної переваги одна над одною, що, на думку вченого, є ключем до політичного процесу в сучасних суспільствах. У суспільстві призводить до формування принципово нових моделей окремих груп інтересів (корпоративних груп, профспілок, фермерських груп тощо). Наслідком такої взаємодії є те, що політичні рішення перестають бути виключною сферою існуючих інститутів

влади і стають інструментом боротьби за захист інтересів окремих груп інтересів [14, с. 159; 70].

У своїй праці "Хто править? Демократія і влада в американському місті" Р. Даль виділив групи інтересів як суб'єкти політичного процесу, що об'єднують індивідів з однаковими інтересами і цілями. Даль зазначив, що рівень їх впливу залежить від наявних ресурсів (інформаційних, фінансових, соціальних). При цьому перешкодою для одноосібного захоплення влади будь-якою групою є підтримка громадянами та політичними елітами демократичних цінностей та дотримання ними встановлених законодавчих норм. Даль стверджує, що величезна кількість непідпорядкованих інтересів суспільства вимагає чітко визначених механізмів представлення індивідуальних і колективних інтересів. Це, у свою чергу, призвело до появи груп інтересів, які виступають посередниками між громадянами та державою.

Феномен лобізму є надзвичайно складним явищем, що включає систему державних інституцій, так і процес взаємодії суспільства та органів влади.

При дослідженні явища важливо визначення не лише самого поняття «лобізм», але й його складових, низки інших тісно пов'язаних з ним категорій. У роботі В. Нестеровича «Основні підходи до визначення поняття лобізму» запропоновані слідуючі підходи до визначення лобізму: «Це правовий, що потребує свого законодавчого та правового визначення, політологічний – де він визначається як політика особи чи групи приватних інтересів, що впливають на державні рішення, в рамках цього підходу є розуміння його як одного про форми політичної суб'єктності індивідів та їх груп у процесі прийняття політико-правових рішень. *Правовий підхід*, розглядаючи поняття «лобіювання» в контексті процесуального підходу, реалізацію конституційного права кожного громадянина звертатися з петиційними ініціативами до органів влади.

Політологічний підхід висвітлює можливість розгляду поняття «лобіювання» в рамках комунікативного менеджменту [13, с. 31-37].

Існує також *функціональний підхід*, який розглядає лобізм як один із функціональних елементів суспільства. Розглядає, як лобізм виконує певні соціальні функції, допомагаючи забезпечувати взаємодію між різними соціальними групами та інститутами, а також забезпечуючи реалізацію інтересів різних частин суспільства. Ті, хто за функціональний підхід вважають лобізм діяльністю через представництво «груп інтересів» в органах місцевого самоврядування й органах державної влади. При цьому акцент робиться на «групі інтересів». Вони досліджують лобізм у контексті GR – «government relations», де лобізм є технологією співпраці державними органами.

Можна відзначити *економічний підхід*, який розглядає лобізм як механізм взаємовідносин між державною економічною політикою та інтересами підприємців, які здійснюють економічну діяльність різних форм господарювання. В цьому контексті окремі американські дослідники визначають лобізм, як «специфічну частину відносин організацій із громадськістю, такий підхід характерний для американських дослідників, які визначають лобіювання як спеціалізовану частину PR – «public relations», яка будує та підтримує відносини з владою для впливу на законодавство або застосування законів»[14, с. 31-37].

Підхід психологічний - базується на процесі міжособистісної взаємодії суб'єкта та об'єкта лобізму, де реальна психологія лобізму є взаємодією та взаєморозуміння, комунікаційним процесом двох означених сторін.

Підхід конфліктологічний - дозволяє оцінити лобізм як результат конфліктів між різними соціальними групами, які прагнуть захистити свої інтереси. Розглядається динаміка цих конфліктів, стратегія і тактика лобістів, а також наслідки їх впливу на суспільство.

Завдяки підходу символічного інтеракціонізму лобізм розглядається крізь призму взаємодії акторів політичного процесу. Він досліджує, як лобісти сприймають, взаємодіють і впливають один на одного в процесі формування політичних рішень.

Отже, лобізм – це соціальне явище, пов'язане з вирішенням питань у владних структурах, яке передбачає взаємозв'язок, контакти і посередників або предстаника, який здійснює з таким контакт між лобістом і та державними службовцями. Зміст лобізму полягає в тиску на урядовців і законодавців, від яких має залежати прийняття або не прийняття рішень.

Осмислення явища лобізму та його складових є одним з проблемних моментів в науковій літературі. Лобістську діяльність можна класифікувати залежно від особливостей суб'єктів, які ініціюють лобіювання, та інтересів, які вони представляють. Такий підхід дозволяє диференціювати лобіювання за суб'єктами та сферами (об'єктами) їх лобіювання. Основні типи лобізму, визначені на цій основі, включають:

- Політичне лобіювання – направлене на вирішення питань, пов'язаних з політичними ініціативами та законодавством.
- Громадянське лобіювання - спрямоване на захист прав та інтересів громадських груп та організацій чи окремих осіб.
- Професійне лобіювання здійснюється професійними асоціаціями для захисту інтересів своїх учасників у професійній сфері (профспілки).
- Регіональне лобіювання - включає захист інтересів конкретних територіальних одиниць, спрямоване на розвиток регіонів.
- Міжнародне або іноземне лобіювання визначається в представленні інтересів держави за кордоном з метою просування національних інтересів шляхом впливу на інші країни з метою отримання від них ресурсів, гарантій безпеки чи іншої допомоги.

Одна з найбільш прийнятних класифікацій лобізму має комплексний підхід до його складових або критеріїв. Зокрема вона виділяє наступні критерії[35,с. 226-235]:

- за формою: інституційні— законодавчо врегульовані; легальні – визнані державою, мають конституційне, правову реґулювання; квазілобізм – тіньові, латентні;
- за методами (прямі, непрямі (опосередковані), внутрішні або «коридорні»);
- за лобістськими моделями – англосаксонська й континентальна;
- за формою інтересів, представлених суб'єктами лобіювання (плюралістичні, корпоративні);
- за функціональною спрямованістю (політичні, галузеві, регіональні, соціальні, релігійні, фінансові, економічні);
- за часом існування: тимчасові та довгострокові;
- за масштабами: на міжнародному, державному, регіональному рівнях;
- за механізмами досягнення: правозастосовні, правові, інтерпретаційні;
- за об'єктами лобіювання: законодавчі, виконавчі, судові;
- за ступенем організації лобістських суб'єктів.

Незважаючи на таку кількість різних типологізацій та методологічних підходів до проблеми лобізму всі вони не повні та, в той самий час обмежені.

Близька абе дещо відрізняється типологізація лобізму за проявами:

1. За масштабом (локалізацією): внутрішні (на національному рівні) і зовнішні (на міжнародному рівні).
2. За напрямком впливу: від низів до вищих рівнів (Down-up) і від верхніх до низів (Up-down) на національному рівні; .
3. За принципом дії: прямі (безпосередня взаємодія з владою) і непрямі (через інші організації чи осіб).

4. За швидкістю реакції: повільна (вимагає тривалого часу для реалізації) і швидка (реагує оперативно).

5. За тривалістю впливу: оперативно-тактичні (одноразової або короткочасної дії) і стратегічні (постійний і тривалий вплив) [49, с.15]

Методи забезпечення лобістської діяльності можуть бути різними і залежати від політико-правової ситуації в країні, потенційних можливостей суб'єкта та особливостей об'єкта лобізму.

У світовій практиці поширені такі форми лобізму:

1. Участь у слуханнях профільних комісій законодавчого органу.
2. Розробка законопроектів та їх обговорення в парламенті.
3. Організація пропаганди у ЗМІ щодо рішень, що готуються або приймаються.
4. Організація конференцій з залученням представників законодавчої та виконавчої влади.
5. Психологічний тиск на представників владиних структур уряду (телефонні переговори, листи, візити впливових осіб) [49, с.15].
6. Мітинги, страйки, демонстрації та інші форми протесту.

Важливо зазначити, що в цьому переліку лише участь у слуханнях і розробці законопроектів, а також проведення нарад з владними структурами, що є проявами демократичними проявами лобіювання.

Отже, лобізм як складне та багатогранне явище відіграє ключову роль у формуванні політичних процесів сучасних держав, забезпечуючи взаємодію між державою і «групами інтересів». Важливою складовою ефективної методології вивчення лобізму є міждисциплінарний підхід, який поєднує політологію, соціологію, економіку та право та інші наукові підходи, які дозволяють комплексно досліджувати лобізм як складову політичного процесу у різних вимірів. і вплив на державне управління та соціальні процеси. Враховуючи

глобалізацію та зміни в міжнародній політиці, сучасні дослідження лобізму повинні також включати аналіз транснаціональних і міждержавних лобістських взаємодій.

Отже, в умовах світових процесів, що активно та швидко розвиваються та змінюються під впливом глобальних викликів, важливим є розуміння багатоаспектності лобізму та його класифікація.

Висновки до розділу 1

Дослідження теоретичних аспектів «лобізму» становить важливий аспект для розуміння його феномену як інституції сучасного демократичного суспільства та процесу взаємодії цього суспільства та влади. Водночас трактування поняття «лобізм» та критерії класифікації не отримали одного підходу та має дискусійний характер. Крім того, за останні роки значно ускладнилися підходи до дослідження лобізму та процесів, пов'язаних з ним. Виникли нові концепції, через що відбувається процес осмислення «лобіювання» та всіх його складових.

У сучасних умовах лобізм є невід'ємною складовою політичної комунікації, а сам термін широко використовується в політичних дискусіях вітчизняними та закордонними політологами, соціологами, експертами різних галузей, аналітиками, владними чиновниками та державними службовцями.

Поняття лобізму має різноманітні термінологічні тлумачення. У загальному розумінні лобізм охоплює діяльність громадян, громадських організацій, бізнес-структур, корпоративних груп, партій та інших організацій, які спрямовують свої зусилля на вплив на органи влади з метою захисту певних інтересів зацікавлених сторін або груп. Лобіювання зазвичай передбачає активний контакт із політичними діячами, підтримку громадських інформаційних кампаній та мобілізацію громадянського суспільства.

Важливою складовою лобіювання є здатність адаптуватися до змін у політичному середовищі та реагувати на економічні та соціальні виклики. Лобісти часто використовують такі стратегії впливу, як аргументація, робота в коаліції, публічні заходи та лобістські кампанії. Вони також можуть використовувати фінансові ресурси та контакти для підтримки своїх інтересів. Наявність у країні професійних лобістських організацій вважається ознакою розвинутого громадянського суспільства, оскільки вони можуть представляти низові інтереси та доносити їх до владних структур, інформувати про актуальні питання порядку денного та сприяти їх вирішенню.

Лобіювання здійснюється різними способами, такими як: участь у законодавчих процесах, пропагандистських кампаніях, науково-практичних конференціях та інші форми впливу на прийняття рішень. Дослідження лобізму потребує комплексного методологічного підходу, який вивчає це явище з різних сторін: політичної, правової, психологічної, соціальної, інституційної. Лобіювання має відбуватися в законний спосіб в рамках встановлених правових норм.

Методологічні підходи до вивчення лобізму існують різноманітні, мають різні критерії в своїй основі. В той самий час, будь-яка типологія обмежена, і ніяка класифікація не може нам об'єктивно і теоретично показати явище лобізму, бо воно постійно змінюється, набуваючи нових ознак.

Якщо змінюється політична система держави, до неї пристосовується і лобіювання, і це сприяє розвитку плюралістичної демократії. Лобіювання є важливим механізмом реалізації інтересів суспільства та громадян, а професійні лобісти взаємодіють з органами влади різних рівнів. Різноманітність практик лобізму потребує розробки багатовекторних підходів до його аналізу та інтерпретації, зокрема, розгляду «представництва інтересів» як системного механізму взаємодії держави та суспільства.

РОЗДІЛ 2

ІНСТИТУТ ЛОБІЗМУ У ПОЛІТИЧНИХ СИСТЕМАХ: ВПЛИВ НА ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ І ЛЕГІТИМІЗАЦІЮ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ

2.1. Становлення лобізму як політичного інституту: історія, світові та національні практики.

Інституалізація поняття, яке різні чені визначають по-різному, тим більше до терміну лобізм. Інституалізація лобізму в сфері публічного управління викликає розуміння поняття інституалізація, лобізм та система публічного управління. Інституалізація - це комунікативна дія, як процес безпосередньо перетворення будь-яких суспільних відносин у інститути, тобто формування правової бази для регулювання сформованих суспільних відносин та механізмів їх функціонування.

З інституалізаційної точки зору лобізм – це політико-правовий інститут. Він уособлює механізм впливу груп інтересів на суб'єктів публічних владних повноважень або міжнародного публічного права. В українській традиції є декілька формулювань феномену лобізму: система і форма реалізації зацікавленості певних соціальних груп через вплив на законодавчий процес або рішення виконавчих органів влади; взаємодії держави та суспільства; законна діяльність зареєстрованих осіб щодо забезпечення інтересів завдяки впливу на законодавчу діяльність.

Лобізм як суспільне явище існує із стародавніх часів у всіх без винятку державах. Якщо лобізм, інститут суспільних відносин не легітимізований чинним законодавством, він є злочинним і кваліфікується як політична корупція.

Із легітимізацією цього інституту формується узаконена система прав і обов'язків здійснювати вплив на органи публічної влади для узаконення інтересів зацікавлених прошарків суспільства. З легітимізацією цього інституту лобізм

перетворюється у легальну професійну діяльність[5, с. 33-34.].

Публічне урядування – це політична діяльність направлена на розробку та прийняття важливих для суспільства рішень та здійснення державної політики для задоволення інтересів громадян та максимальної реалізації їх конституційних прав. Лобізм сприяє реалізації цієї мети, як успішний інструмент публічного урядування в США, Канаді, Великобританії, Німеччині, Франції та інших державах [52, с. 491-492].

За висновками більшості дослідників, лобізм з моменту його «офіційної» появи і до початку XX століття базувався прихильності, навіть корупції, та не мав професійного характеру [60, с. 131]. Слід зазначити, що можна вважати першими лобістами власних інтересів вважатися фаворити володарів-монархів, які впливали на палацове життя або політичні рішення. Це явище, як суспільна інституція отримала найменування фаворитизм. В українських реаліях можна назвати одного з привідних діячів XVIII ст. – козака Олексія Розумовського, фаворита російської імператриці Єлизавети Петрівни, який “пролобіював” відновлення гетьманства в українських землях і отримання цієї посади його братом Кирилом Розумовським.

У 1808 році термін «лобі» вперше з'явився в протоколах Конгресу США для опису місця (зали), де збиралися особи чи групи людей і намагалися вплинути на членів парламенту США, щоб просувати свої позиції.

Багато зарубіжних дослідників вважають, що походження терміна "лобі" пов'язане з вестибюлем готелю "Віллард" у Вашингтоні, де наприкінці XVIII - початку XIX століття лобісти проводили зустрічі з конгресменами, під час яких викладали свої аргументи щодо окремих законопроектів, таким чином представляючи певні інтереси. У результаті таких «представників інтересів» почали називати «лобістами», маючи на увазі під цим терміном «тих, хто представляв інтереси в Конгресі США»[61]. Протягом першої половини –

середини XIX ст. термін з'явився у пресі та отримав своє сучасне поняття[55, с. 114].

Цей період можна визначити як початковий етап професійної лобістської діяльності на професійний рівень, коли почали формуватися групи або об'єднання лобістів, що представляли інтереси різних груп. Оскільки діяльність цих посередників часто зводилася до використання незаконних (позазаконних) методів тиску на державних чиновників, лобізм почали асоціювати з корупцією.

У США підозріле ставлення до «лобізму» зберігалось до кінця 1880-х років, коли американські вчені та політики почали виступати за легалізацію лобізму як законного засобу впливу на процес прийняття законів або публічних рішень. Тобто було порушено питання правового регулювання лобізму та визначення його обмежень, які б відокремили його від помилкового ототожнення з корупцією[24, с.33-35;29].

Лобістська діяльність також є вагомим чинником розвитку парламентських погоджувальних процедур та одним із найважливіших інструментів забезпечення безперебійної роботи державного механізму в багатьох країнах, що найкраще розкривається в основних характеристиках лобізму, які, на нашу думку, повинні включати наступне, як зазначає Д. Коцупал:

- «лобізм асоціюється з владою, де влада виступає як об'єкт лобізму, тобто за відсутності влади немає місця лобізму»;
- «лобіювання має переважно завуальований, прихований характер, що може спричинити труднощі з його стандартизацією та оформленням»;
- «лобіювання має елементи випадковості, стихійності в політичні кола, під час прийняття тих чи інших рішень органами влади, оскільки інколи практично неможливо передбачити реакцію суспільства на дії влади»;
- «лобізм виступає посередником між владою та «групами інтересів», громадськими об'єднаннями та різними організаціями, окремими особами»;

- «лобізм завжди має визначений об'єкт впливу»;
- «лобізм універсальний і гнучкий, може суттєво і швидко змінюватися залежно від ситуації, від специфіки методів і форм взаємодії з владою»[24, с. 30-33].

Отже, заборона діяльності лобістів, з огляду на її сьогодишню важивість, сприятиме вкоріненню лобізму, який ґрунтується виключно на незаконних методах впливу; лобізм використовує легальні форми та методи впливу на владу, інакше він переростає в антиправовий пролобізм, псевдолобізм, пов'язаний з хабарництвом, місницьким ставленням, кумівством, протекціонізмом та іншими негативними явищами[24, с. 30-31].

Можна стверджувати, що основна різниця між визначеннями дефініції «лобіювання» з визначенням відповідних його важливих складових зумовлені наступними аспектами:

- особливості досліджень, у рамках яких дано визначення;
- особливості країни (історичні, політичні, економічні та інші), в якій вивчалась тема лобізму, виявляються в тому, що в європейських країнах діяльність лобістів тісно пов'язана з політичними партіями, чого не спостерігається в США. У Європі групи інтересів підтримують певні партії для їхнього потрапляння до законодавчих органів, а потім через ці партії реалізують свої цілі. Натомість у США лобісти не мають таких зв'язків з політичними партіями;
- особливості наукової галузі, в якій проводилося дослідження (державне управління, політологія, право);
- особливості визначення, що давали наукові чи практики.

У лексиконі політиків та правників України все частіше вживається термін «лобізм», але в минулі роки термін асоціювався виключно з поняттями «хабарництво, хабарництво та корупція». Офіційно вважалося, що в СРСР

лобізму не було і не могло бути, оскільки це явище характерне лише для капіталістичного буржуазного суспільства. Однак у практиці радянського партійно-бюрократичної верхівки прихований лобізм існував, і був замаскований під фразою: «є ідея затвердити, надати, зняти, відхилити тощо. в СРСР був бюрократичний корпоративізм, заснований на тісній взаємодії партійно-державної еліти та інституційних груп інтересів (добровільних організацій громадян)», який «залишався різновидом державний корпоративізм. Отже, лобізм був латентно монополізований КПРС, адміністративно-політичними структурами, регіональними елітами, які вирішували економічні, військові та інші соціально-економічні проблеми»[24, с. 33-34].

На сьогодні абстрактні політичні практики та технології втратили свою актуальність, оскільки кожна з них є унікальною і повинна забезпечувати взаємодію між різними політичними партіями та державними структурами для вирішення сучасних проблем. Політичні практики лобізму мають багатогранний характер, різноманітні за змістом і природою, а також складні за умовами реалізації, складом учасників і потребами, які вони покликані задовольнити.

Однак це не заперечує потенційної соціальної вигоди лобі, оскільки процес об'єднання групових інтересів всередині нього здійснюється відповідно до демократичної процедури, вираженої в політичних рішеннях, де діє складна система стримувань та противаг у відносинах до міжгрупових протиріч легалізується.

Лобіювання втілює принцип свободи суспільних недержавних інституцій: громадських організацій, професійних асоціацій, національних діаспор і меншин, регіональних громад; отже, це специфічна форма суспільно-політичного плюралізму. Основна цінність лобізму у формуванні легітимної можливості для участі «груп інтересів» у розробці та прийнятті державних рішень із залученням висококомпетентних фахівців.

Одним із видів лобізму є плюралістичний, коли групи інтересів здійснюють тиск на законодавчу або виконавчу владу «знизу» з метою ухвалення певних рішень, надання преференцій, переваг чи пільг, звертаючись до соціальної підтримки зацікавлених верств населення. Плюралістичне лобі (як «група інтересів») формується стихійно, часто не має стабільних інституційних структур, але висуває своїх лідерів і прагне досягти певних цілей у політичній боротьбі з іншими силами.

Лобіювання виступає як інструмент самоорганізації громадянського суспільства та протидії бюрократії, завдяки якому мобілізується громадська підтримка або опір певним законопроектам і рішенням влади, а також здійснюється громадський вплив на політику. Плюралістичне лобі найчастіше впливає на законодавчий процес через депутатські запити, ініціативи та пропозиції; воно також впливає на владні структури та інші органи виконавчої влади через дії активістів-лобістів, волонтерів та висококваліфікованих спеціалістів (як протест, так і підтримка).

Інший варіант лобізму полягає в тому, що чинна влада та певна «зацікавлена» група (наприклад, еліта, окремі бізнес-кола, галузева профспілка) нібито «укладають» явну або приховану угоду. У цьому контексті держава отримує лояльність цієї соціальної групи (або галузі) та певні гарантії підтримки урядових рішень і дій в обмін на свій протекціонізм і гарантовані привілеї. Це корпоративне лобі, яке складається з нечисленних груп інтересів, але є функціонально та інституційно формалізованими (за категоріями інтересів); внутрішньо вона ієрархічна за статусом, іноді це субеліти (олігархічна, кримінальна). Їхні лобістські дії є, здебільшого, формою соціальної несправедливості: таким чином, ефективність лобіювання великого бізнесу завдяки фінансовим можливостям незрівнянно вища, ніж у груп інтересів із середнього класу. Така ситуація постійно відтворюється як у розвинених

країнах, так і в країнах з перехідною економікою, що призводить до дисбалансу інтересів і соціальної напруги. Держава, укладаючи угоду з корпоративістським лобі, нібито визнає за останнім монопольне право представляти «конкретні інтереси», але в обмін на право обирати лідерів і встановлювати порядок задоволення запитів суспільства і лобі.

При аналізі змісту лобістської діяльності важливо виділити її основні характеристики. По-перше, існують суб'єкти (лобістські групи) та об'єкти впливу, якими зазвичай є органи законодавчої та виконавчої влади, а також їх посадові особи та співробітники. По-друге, лобістська діяльність здійснюється на користь «зацікавлених» груп, що означає, що лобісти виконують роль посередників між бізнесовими та фінансовими структурами, громадсько-політичними об'єднаннями, партіями та державними органами. По-третє, лобізм передбачає захист інтересів окремих осіб, груп громадян та їх об'єднань, які можуть мати як спільні, так і протилежні інтереси (розбіжність цілей та конкуренція інтересів є невід'ємною частиною цивілізованого лобізму). По-четверте, лобізм надає можливість тим групам громадян, які не мають своїх представників у владі, опосередковано впливати на юридичне оформлення та реалізацію політико-правових рішень, відстоюючи свої інтереси[8, с. 15-17].

Процес лобіювання відбувається у різних сферах життя та направлений на певні рівні влади. Як відомо, найважливіші стратегічні рішення приймаються вищими ешелонами влади, і залежно від сфери державного регулювання, в якій має вирішуватись поточне питання, групи тиску здійснюють законодавчий, виконавчий чи судовий лобізм. Однак лобізм часом істотно заважає стабільній та ефективній державній політиці, оскільки може бути спрямований на постійний перерозподіл бюджету, кон'юнктурну зміну пріоритетів, посилення позицій однієї гілки влади при ослабленні іншої тощо. і т. д. Місцеві органи

влади часто самі виступають у ролі лобістів, борючись за ті переваги, субвенції чи пільги, яких потребують регіони – це регіональний лобізм.

Аналізуючи зміст лобістської діяльності, необхідно виділити її основні характеристики. По-перше, визначення суб'єктів (об'єднуючих груп) та об'єктів впливу (зазвичай це правоохоронні та виконавчі органи, це посадові особи та службовці). Нарешті, діяльність здійснюється у співпраці з «задоволеними» групами, такі учасники діють у загальних функціях між бізнесовими та фінансовими структурами, суспільно-політичними об'єднаннями, партіями та державними установами. По-третє, лобізм передбачає відстоювання інтересів окремих осіб, груп громадян та їх об'єднань, які мають як спільні, так і протилежні інтереси (розбіжність цілей і конкуренція інтересів є неодмінною умовою цивілізованого лобізму). По-четверте, лобіювання дозволяє цим групам громадян (які не мають власних представників у владі) безпосередньо впливати на юридичне оформлення та реалізацію політико-правових рішень, відстоюючи власні інтереси [8, с. 15-17].

Процес лобіювання здійснюється в різних сферах життя і спрямований на певні рівні влади. Відомо, що найважливішими стратегічними рішеннями є уряди високого рівня, і, залежно від сфери державного регулювання, в якій має бути вирішена поточна потреба, групи тиску здійснюють законодавче, виконавче чи судове лобіювання.

Однак лобізм інколи суттєво заважає стабілізації ефективної державної політики, оскільки може захиститися в постійному перерозподілі бюджету, кон'юнктурній зміні пріоритетів, посиленні позицій однієї гілки влади при послабленні іншої. Місцева влада часто сама виступає в ролі лобістів, борючись за переваги, субвенції чи пільги, які потрібні регіонам – це регіональне лобіювання.

Історично з виникненням лобізму виникла проблема його правового регулювання. Лобісти вперше почали діяти на цілком легальних засадах у США, коли Перша поправка до Конституції США 1789 року, серед іншого, гарантувала право «подавати петиції до уряду». У 1876 році був ухвалений Закон про лобістську діяльність, який вимагав від кожного лобіста, що діє від свого імені або від імені третьої сторони, офіційної реєстрації в Палаті представників Конгресу. Діючий на сьогодні федеральний закон США «Про регулювання лобізму» був прийнятий у 1946 році; він встановив процедури реєстрації та винагороди для лобістів, а також зобов'язав їх звітувати про свою діяльність, що зробило процес лобіювання більш прозорим для Конгресу та американського суспільства. Однак у семи штатах (Арканзас, Джорджія, Луїзіана, Мічиган, Монтана, Юта, Вайомінг) немає жодних законодавчих обмежень на лобіювання. Порушення законів про лобіювання, як правило, вважаються дрібними правопорушеннями і караються штрафами від 100 до 10 000 доларів [9, с. 6-16; 2].

Більшість західноєвропейських країн не прийняли законів про лобіювання, але там лобістська практика регулюється положеннями, що регулюють, зокрема, статус депутатів, діяльність виборних органів, добровільних товариств, проведення виборів чи референдумів [12].

У Великобританії, де діє прецедентне право, члени парламенту зобов'язані щорічно подавати офіційні звіти про свої доходи, що змушує їх дотримуватися законодавства щодо контактів з лобістами. У Лондоні функціонує близько 40 невеликих лобістських компаній, які прагнуть впливати на законодавців і журналістів. Наприклад, соціологічні опитування в Англії виявили, що 48% лобістських бесід з членами парламенту стосувалися питань промислового розвитку.

У Німеччині немає спеціального закону про лобіювання, проте існує ряд підзаконних актів, які регулюють цю діяльність. Прийняття Положення «Про реєстрацію профспілок та їх представників у Бундестазі», що регулює роботу лобістів у парламенті, стало наслідком політичного скандалу 1970 року. Лобістську діяльність представляють численні асоціації та спілки громадян, які представляють певні суспільні інтереси перед державою. Державні органи Німеччини часто залучають до роботи над законопроектами позавідомчих експертів і консультантів, створюють різні дорадчі структури, які можуть не мати чіткого правового статусу.

В Австрії, Франції, Нідерландах вирішили створити спеціальну інституцію – «соціально-економічну раду» з чітким юридичним статусом, яка діятиме як свого роду «лобістський парламент». Цей інститут діє не тільки як консультативний і дорадчий орган, а й може мати право голосу в законодавчому процесі [2; 7].

В Україні лобіювання майже не врегульоване законодавством, хоча законодавчою основою цієї діяльності є низка статей Конституції. Основоположні принципи закріплені у статті 5, що проголошує «єдиним джерелом влади народ України, який здійснює цю владу безпосередньо та через органи державної влади та місцевого самоврядування»; інша стаття 38 Конституції України проголошує право громадян брати участь в управлінні державними справами. В статті 40 йдеться, що «кожен має право надіслати індивідуальне чи колективне письмове звернення або особисто звернутися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, які зобов'язані розглянути звернення і дати на нього обґрунтовану відповідь у строк». строк, встановлений законом» [13, с. 31-37].

Але цього невістачає для того, щоб лобіювання здійснювалось за демократичними принципами, адже частка виконавчої влади на лобістському корупційному ринку становить понад 90%, тому український бізнес прагне контролювати не лише законодавчий процес, а й займати або контролювати ключові посади в органах виконавчої влади, від яких залежить отримання необхідних ресурсів і можливість впливати на діяльність інших для власної вигоди.

Найактивнішими лобістами є ті, хто діє в окремих галузях економіки, насамперед у сільському господарстві, енергетиці, хіміко-промисловості та машинобудуванні; а «бюджети» цих лобі значні.

За оцінками експертів, залежно від кінцевого результату парламентська лобістська група може отримати від десяти тисяч до мільйона доларів. У зв'язку з хронічним дефіцитом ресурсів і фінансів в українській економіці налагоджено лобістські практики щодо закріплення пріоритетних напрямів розвитку на законодавчому рівні, тобто легалізації «вільних економічних зон».

Тривалий час в Україні не було чіткої законодавчої та інституційної бази для здійснення лобістської діяльності. Отже, в Україні діяли дві форми лобіювання: пряме лобіювання, яке полягало у цілеспрямованій роботі із суб'єктами законодавчої ініціативи (їх посадовими особами та структурними органами), що полягало в опосередкованому впливі на суб'єктів законодавчої ініціативи щодо прийняття, зміни чи скасування законодавчої ініціативи, закон чи інше рішення Верховної Ради України.

Процес інституціоналізації лобізму активно здійснювався у 1999-2009 рр., коли робилися спроби стандартизації інституту лобізму[31]. Загалом до парламенту внесено такі законопроекти[34]:

- Проект Закону України «Про лобіювання в Україні» від 13.04. 1999 р. № 3188 (автор народний депутат України І. Шаров);

– Проект Закону України "Про правовий статус груп, об'єднаних спільними інтересами (лобістських груп) у Верховній Раді України" від 03.11. 1999 р. № 3188-1 (автло народний депутат України Ю. Сахно);

– Проект Закону України «Про діяльність лобістів у Верховній Раді України» від 11.09. 2003 р. № 8429 (автор народний депутат України І. Гринів);

– Проект Закону "Про регулювання лобістської діяльності в органах державної влади" (не внесений до Верховної Ради України) 25.09. 2003 р. (за авторством народного депутата України А. Ткачука).

– Проект Закону України «Про вплив громадськості на прийняття нормативно-правових актів (про лобіювання)» розроблено Міністерством юстиції України та схвалено Кабінетом Міністрів України 8.12. 2009 року, але так і не був поданий до парламенту через зміну уряду у 2010 році.

– Проект Закону України «Про регулювання лобістської діяльності в Україні» від 20.10. 2010 р. № 7269 (автор народний депутат України В. Коновалюк).

Одним із основних напрямків державної політики є реалізація антикорупційної програми, важливі положення нормативно-правової бази лобіювання закріплені в Законі України «Про основи державної антикорупційної політики в Україні (протидії корупції) на 2014-2017 роки» від 14.10.2014 № 1699-VII. Законом передбачалося, що стандартизація лобіювання «як легального демократичного способу взаємодії громадянського суспільства та правової держави, визначення правових форм і методів лобіювання; інформування громадськості про те, хто та чиї інтереси захищає в органах влади; створення ефективних механізмів контролю за лобіюванням; запровадження юридичної відповідальності для учасників лобістських правовідносин та визначення відповідних санкцій за незаконне лобіювання»[44].

З огляду на вищезазначене, а також на факт приєднання України до Конвенції ООН проти корупції, Кримінальної конвенції Ради Європи щодо боротьби з корупцією та Додаткового протоколу до них, необхідно підготувати та ухвалити спеціальний закон, що регулює лобіювання [34-35; 44].

Наступним кроком до правової інституціоналізації лобістської діяльності в Україні стало розроблення та подання на розгляд парламенту нового проєкту Закону України «Про лобізм» від 20 вересня 2016 р. № 5144[17], ініційованого групою авторів народних депутатів. Україна. Нарешті 12 березня 2024 року було підписано Закон України «Про доброчесне лобіювання»[18].

Отже, Україна виконала вимоги Єврокомісії та легалізувала ринок лобізму. Тепер лобісти зможуть офіційно брати участь у розробці законопроектів та інших нормативно-правових актів.

Законодавці намагалися розмежувати лобістську діяльність і діяльність громадських організацій, щоб уникнути тиску на останніх. Однак остаточна версія все ж містить певні ризики. Зокрема, голос громадськості може бути заглушений під приводом боротьби зі зловмисним лобізмом. На виконання Закону України «Про доброчесне лобіювання» уряд мав ухвалити Порядок ведення та доступу до Реєстру прозорості та Правила етичної поведінки суб'єктів лобізму.

Лобістська діяльність без реєстрації в Реєстрі прозорості заборонена. Через це НАЗКа здійснюватиме моніторинг діяльності зареєстрованих та незареєстрованих лобістів та вживатиме заходів щодо притягнення їх до відповідальності, у разі порушення законодавства у сфері лобізму.

На сьогодні важко передбачити всі наслідки прийняття цього закону: як позитивні, так і негативні. Тому його ефективність можна буде визначити лише пізніше[18].

2.2. Правове регулювання лобістської діяльності в контексті прийняття публічних управлінських рішень.

Термін «публічне прийняття рішень» стосується будь-якого рішення, прийнятого законодавчою та виконавчою гілками влади. У цьому контексті виконавча влада включає не лише сам уряд, а й окремі міністерства, а регіональні та місцеві органи влади. Прийняття публічних рішень, яке зазвичай є об'єктом лобіювання, включає, але не обмежується:

- розробками будь-якої законодавчої пропозиції;
- внесенням, змінам, ухваленням або скасуванням будь-якого законопроекту чи постанови;
- підготовкою або внесенням змін до будь-якої програми політики;
- поданням або відкликанням контракту, гранту, ліцензії, внеску чи іншої вигоди (наприклад, фінансової чи в натуральній формі, як-от висунення на посаду в державному органі).

Лобіювання може мати місце в будь-якій сфері політики, у якій приймаються публічні рішення. Ці рішення можуть прийматися на національному, регіональному чи місцевому рівнях, і лобіювання може бути спрямоване на різні категорії державних службовців на цих рівнях.

Термін «державний службовець» стосується осіб, які виконують державні функції, незалежно від того, чи є вони обраними, найнятими чи іншим чином. Це значна група осіб, до якої входять члени виконавчої влади, члени парламенту чи законодавчих зборів, державні службовці та радники виборних посадових осіб (останні є особами, які розробляють політику, навіть якщо вони не є державними службовцями)[78].

Лобістська діяльність зростає в державах Ради Європи. Спроба лобістів вплинути на громадських діячів може відбуватися багатьма способами, включаючи, наприклад, листування з окремими державними чиновниками,

спілкування з групами державних службовців, підготовка проєктів звітів державним адміністраціям або навіть телефонні дзвінки.

Метою лобіювання може бути прагнення сформувати нову державну політику з огляду на користь певної групи чи інтересів або, навпаки, запобігання формулюванню чи прийняттю нової політики з метою збереження статус-кво. Спроба вплинути може бути успішною, а може і не бути такою, важлива сама діялобістів, які намагаються вплинути на державних акторів. Добре встановлено, що в усіх демократичних політичних системах лобісти справляють сильний вплив на формування державної політики та прийняття державних рішень. Кількість лобістів, активних у політичній системі, може на порядки відрізнятися в різних державах.

Важливість лобістів полягає в їх знанні національних політичних процесів і в їхній здатності застосовувати ці знання в інтересах своїх клієнтів або інтересів, які вони представляють. Більше того, складність рішень, які державні службовці повинні приймати в сучасній демократичній державі з точки зору їх економічного та соціального впливу, іноді стосуються мільйонів людей, часто означає, що державні службовці можуть активно консультуватися з різними групами інтересів і просити їх подати пропозиції. Як наслідок, у суспільстві зростає зацікавленість лобістською діяльністю та бажання, щоб робота лобістів була прозорою. Проблеми та вплив лобіювання на прийняття державних рішень є значними, і це неминуче потребує регулювання, яке на сьогоднішній день прийняло лише обмежена кількість держав-членів Ради Європи[82].

Загальновизнано, що термін «регулювання лобізму» стосується ідеї про те, що політичні системи встановили «правила», яких лобісти повинні дотримуватися, намагаючись вплинути на державних чиновників і характер результатів державної політики. Такі правила підвищують прозорість і підзвітність. Демократичні принципи та ефективне врядування можуть бути

підірвані за відсутності регулювання. Не останнім в цьому процесі є можливість корупції і тому країни-члени Ради Європи мають спеціальні правила щодо корупції.

Надаючи людям більшу обізнаність про процес прийняття публічних рішень у конкретних випадках і про те, який вплив вони мають на кінцеві результати, прозорість та підзвітність через регулювання лобіювання також може сприяти більш загальному зміцненню довіри громадськості до політичних структур. Такі нормативні акти можуть зміцнити легітимність політичної системи, протистояти зниженню суспільної довіри в багатьох державах і навіть стати основою для більш широкої участі громадськості в суспільному житті та прийнятті державних рішень. Важливо зазначити, що самі організації громадянського суспільства також завжди працювали та прагнули підвищити прозорість в діяльності лобістів.

Законодавчі документи про лобіювання можуть також забезпечити більш рівні умови для всіх. Висвітлення лобістської діяльності гарантує, що всі учасники – від громадян до зацікавлених сторін, політиків і державних службовців – однаково знають, як формується державна політика, щодо чого та хто кого лобіює. Це робить політичних гравців ще більш відповідальними. Це не обов'язково означає, що лобісти повинні мати однаковий вплив[81].

У 2010 році Парламентська Асамблея Ради Європи закликала до «чесного лобіювання [...] з метою покращення суспільного іміджу осіб, які беруть участь у цій діяльності» Водночас вона закликала Комітет Міністрів розробити Європейський кодекс доброчесної поведінки лобістської діяльності, який базувався б, зокрема, на принципі, що «мають бути встановлені правила, застосовні до [...] членів груп тиску та підприємств, включаючи принцип потенційних конфлікту інтересів»[78].

Держави-члени Ради Європи окреслюють засадничі принципи щодо розробки політики на національному рівні з метою регулювання лобіювання, враховуючи свободу поглядів, політичну діяльність, участь у суспільному житті, прозорість, публічні реєстри лобістів, стандарти етичної поведінки для лобістів, санкції, доброчесність державного сектору. На державну владу можливий тиск з боку бізнесу і громадянського суспільства. Наприклад, якщо необхідно буде провести дорогу або автомагістраль в конкретній місцевості в бізнес-лобісти можуть включати будівельні компанії, які бажають подати заявку на контракт на будівництво, і місцеві підприємства, які отримають вигоду від розвитку. Обидва ці бізнес-інтереси лобіювали б будівництво дороги у власних економічних інтересах.

Формування громадянського суспільства, з іншої сторони, можуть включати дві протилежні групи. Перша – група місцевих жителів, які могли б отримати користь від кращого транспортного сполучення і які б, отже, лобіювали цей проєкт. Друга – це екологічні асоціації, що опікуються впливом на навколишнє середовище, і вони лобіювали б проти проєкту. Як будівельні компанії, так і мешканці та екологічні асоціації намагатимуться впливати на процес прийняття рішень [83].

Лобіювання може приймати різні форми, а саме:

- надання порад чи презентацій офіційним особам, періодично чи регулярно;
- подання державним службовцям звітів, у яких детально описано пропоновану політику;
- встановлення неформальних контактів із політиками чи державними службовцями (наприклад, зустрічі на обідах, імпровізовані візити, телефонні дзвінки);

- надсилання адресних повідомлень через соціальні мережі або іншим чином запитуваної чи небажаної інформації чи документів;
- участь у відкритих або закритих консультаціях;
- участь у консультаціях через публічні інституційні канали;
- участь у різних слуханнях, зокрема у парламентських комітетах;

Кожна держава має визначити відповідний тип схеми та законодавчий підхід до регулювання лобістської діяльності у світлі свого національного контексту та обставин.

Схеми «законодавчого регулювання» містять правила, встановлені законом, які є обов'язковими для лобістів і, у відповідних випадках, державних службовців, які мають з ними справи. Такі системи включатимуть санкції за порушення їхніх правил, будь то адміністративні чи кримінальні, і можуть варіюватися від попереджень до штрафів і потенційно, у деяких випадках, ув'язнення. Схеми законодавчого регулювання є нормою для тих держав, які запровадили нормативну базу щодо лобіювання[78].

Схеми саморегулювання дозволяють лобістам регулювати себе та передбачити санкції. Загроза застосування санкцій до учасників спонукає до виконання таких схем. Кодекси поведінки, прийняті професійними лобістськими асоціаціями, є загальною рисою політичних систем, які не прийняли регуляторної схеми. Санкції в схемі саморегулювання, як правило, будуть м'якшими, ніж у статутній схемі, можливо, у формі обмеження професійної діяльності або призупинення членства в професійній асоціації[82].

На практиці в більшості держав існує поєднання обох типів регулювання з різноманітним поєднанням законодавчого та саморегулювання. Навіть схеми з високим нормативним змістом зазвичай включають деякі добровільні компоненти. Це розмаїття наявно проявляється різним трактуванням кодексів поведінки в різних національних схемах. Наприклад, у Великобританії існує

поєднання законодавчого регулювання та саморегулювання, що визначає можливості лобіювання. Існують три органи саморегулювання для практиків у сфері зв'язків з громадськістю – Асоціація професійних політичних консультантів, Асоціація консультантів зі зв'язків з громадськістю та Дипломований інститут зв'язків з громадськістю – до складу якого входять консультанти, торгові асоціації, а також групи зв'язків з громадськістю та окремі лобісти.

У Німеччині існує як схема регулювання лобізму, спрямована на федеральний парламент, так і на професійні асоціації, які запровадили добровільні кодекси поведінки для лобістів на національному рівні. Німецька асоціація політичних консультантів вважає, що лобіювання є важливою частиною взаємодії між громадянами та урядом і що воно має бути відкритим і прозорим. Відповідно, асоціація вимагає від усіх її членів підписатися на її кодекс поведінки[82]. В Австрії для стимулювання лобістів дотримуватись етичних норм було введено спеціальні стандарти, які лобісти повинні включити до свого кодексу поведінки. У Литві законодавство регулює всі аспекти лобіювання, зокрема вимоги до кодексів поведінки та їх зміст[78].

Регулювання лобіювання може здійснюватися за одним із двох підходів. Одним із заходів є затвердження спеціального законодавства, такого як закон про лобізм. Інший підхід передбачає нецільове регулювання, яке поширюється на відповідні закони; наприклад, норми щодо конфлікту інтересів у законодавстві, що стосується державних службовців, правила встановлені в парламенті, включаючи реєстр лобістів, і регулювання контактів між урядовцями та лобістами в міністерських правилах. Крім того, положення щодо регулювання лобіювання можуть існувати на чотирьох рівнях: на

- конституційний рівень, наприклад, з положенням про прозорість законодавчого процесу, як в Німеччині;

- на підконституційному рівні із законами, наприклад законами про державну службу щодо конфлікту інтересів, як у Польщі;
- на рівні саморегулювання державних органів, наприклад, регламент парламенту, як у Франції чи урядові декрети для міністерств, як в Угорщині;
- або на рівні правил, виданих урядовими установами, наприклад, кодексу поведінки, виданого антикорупційною комісією, як у Чорногорії.

Головною метою рекомендації є сприяння прозорості лобіювання. Це визнає легітимність лобіювання, а також потребу гарантувати, наскільки це можливо, воно не відбувається «за зачиненими дверима». Обов'язковий реєстр разом із розкриттям інформації є основними інструментами для досягнення прозорості лобістської діяльності[78].

Визначаються три категорії осіб або організацій, що займаються лобіюванням, які повинні бути предметом правового регулювання, а саме консультанти-лобісти, внутрішні лобісти та організації, що представляють професійні чи галузеві інтереси.

Лобісти-консультанти діють від імені третьої сторони та отримують від неї гроші. Треті сторони, які наймають консультантів, включають, наприклад, корпорації, професійні асоціації та неурядові організації. У деяких випадках консультант-лобіст може відмовитися від гонорару, наприклад, щоб підтримати благодійну справу, але будь-яке лобіювання, яке може здійснюватися від імені благодійної організації, все одно повинно підлягати регулюванню.

Внутрішні лобісти діють від імені свого роботодавця чи організації. Організації, що презентують різні професії чи інші галузеві інтереси, також займаються лобіюванням з метою захисту чи просування своїх інтересів. До таких організацій належать профспілки, організації роботодавців, групи громадянського суспільства в цілому[83].

Держави можуть вирішувати, які категорії лобістів повинні реєструватися, і можуть спиратися на широке розмаїття моделей у Європі. Наприклад, у Великобританії та Литві лише певні категорії лобістів-консультантів мають реєструватися. В Ірландії різні категорії лобістів-консультантів, внутрішніх корпоративних лобістів, неурядових організацій або організацій громадянського суспільства, а також добровільні організації зобов'язані це робити.

У Німеччині реєстр Бундестагу є добровільним, і для реєстрації надаються стимули, але реєструватися можуть лише асоціації. У Польщі кожен, який бажає взяти участь у розробці законопроекту, зобов'язаний заявити про свою зацікавленість у встановленій законом формі. Професійне лобіювання допускається лише після декларативної реєстрації. Відповідальність за оновлення інформації в реєстрі несуть лобісти. Кожна державна установа зобов'язана публікувати щорічний звіт про професійне лобіювання щодо цієї установи[78].

Держави можуть встановлювати винятки з правових норм для певних категорій лобістської діяльності за умови, якщо вони чітко визначені і виправдані. Відповідно до нещодавно прийнятого в Ірландії закону про лобіювання, наприклад, правила, що регулюють лобіювання, не застосовуються до лобіювання іншої держави, Європейського Союзу та Організації Об'єднаних Націй або організацій та товариств, що діють від їхнього імені, а також до повідомлень із запитом фактичної інформації чи тих, що стосуються питань безпеки. В Австрії, Австралії, Канаді та Сполучених Штатах дипломатична та консульська діяльність, а саме повідомлення, що здійснюються від імені уряду іноземної країни, так само звільнена від правових норм регулювання лобізму.

Винятки мають бути чітко визначені, щоб запобігти зловживанню ними лобістами та державними службовцями. Наприклад, закони, які використовуються в низки держав, передбачають, що запрошення уряду

поговорити з офіційними особами не вважається лобіюванням, і тому залучена особа не зобов'язана реєструватися.

Важливо, щоб положення про лобіювання жодним чином, формою чи способом не порушували права будь-якого громадянина, як окремої особи чи частини колективу, висловлювати свою думку та звертатися з петиціями до державних службовців, органів чи установ. Таке право також включає агітацію за або проти змін у законодавстві, політиці чи практиці. Це має бути чітко зазначено в положенні про лобіювання. Наприклад, у Канаді, де багато лобістів на федеральному рівні заявили, що їм не потрібно реєструватися, оскільки акти 1989 та 1995 років зазначали, що лише ті лобісти, які «прагнули впливати, мають реєструватися, але ті, кого запитують, урядом надавати інформацію не було. Очевидною лазівкою в цьому відношенні було те, що лобіст міг сказати, що його/її «попросив» уряд надати інформацію під час прийняття рішення; тоді лобіст міг би стверджувати, що він/вона не прагнув впливати сам по собі. В 2003 році були внесені поправки до Закону про реєстрацію лобістів, згідно з яким всі форми комунікації, незалежно від того, чи це запитує уряд чи ні, підлягають реєстрації всіма лобістами[83].

Розкриття лобістської діяльності є основоположним для прозорості в процесі прийняття або не прийняття рішень. Вчасне оприлюднення даних про лобіювання має вирішальне значення для забезпечення значущого громадського контролю та втручання. Ця інформація має бути легкодоступною.

Держави вільні визначати, хто несе тягар розкриття інформації, пов'язаної з лобіюванням, вони також мають право вибирати методи, які вони вважають найбільш ефективними та відповідними для свого національного контексту та обставин.

Розголошення може відбуватися кількома способами, залежно від конкретного процесу та предмета, а також від політичної культури та традицій.

Це, наприклад, встановлення «законодавчих слідів», які відстежують усі зовнішні втручання у розробку та ухвалення нового законодавства, реєстри лобістів, регулярне звітування лобістів та публікації, як правило, на офіційних веб-сайтах, усіх повідомлень, отриманих державними органами щодо конкретного процесу в прийнятті рішень. В Німеччині, наприклад, Міністерство юстиції та захисту прав споживачів публікує всі заяви, отримані в ході публічних консультацій щодо законопроектів. У Швейцарії це стосується всіх міністерств. В Австрії всі заяви, отримані в ході публічних консультацій щодо законопроектів, публікуються на сайті парламенту. Не всі ці інструменти чи механізми обов'язково будуть викладені в положеннях про лобіювання, хоча такі правила можуть представляти можливість нагадати про їхню важливість і, якщо необхідно, роз'яснити, як вони мають працювати[82].

Більшість регуляторних систем визначають стандартну інформацію, яку має розкривати державний орган або лобіст. Держави можуть запроваджувати вищий рівень розкриття інформації у випадках, коли предмет публічного прийняття рішень вважається особливо важливим. І навпаки, якщо предмет процесу прийняття державних рішень вважається другорядним або маловажливим – виміряним, наприклад, масштабом його охоплення або економічним впливом – рівень розкриття інформації може бути нижчим. Те ж саме може стосуватися певної лобістської діяльності, наприклад громадських слухань або відкритих листів до законодавців, які є прозорими за визначенням і можуть не вимагати додаткового розкриття інформації. Необхідно розглянути пропорційне регулювання, зокрема, для волонтерського та некомерційного лобіювання.

Можливі також конституційні гарантії, які враховують деякі політичні системи, наприклад, у Німеччині, де встановлено гарантовані конституцією канали або «зв'язки» для спілкування між членами парламенту та їх виборцями

без будь-якого втручання держави. Мета цих гарантій полягає у зміцненні демократичних зв'язків між парламентаріями та людьми в округах, які вони представляють, шляхом захисту конфіденційності інформації, якою вони обмінюються.

Важливо, щоб положення про лобіювання не підірвали опосередковано цей демократичний канал спілкування між виборцями та їхніми представниками. Основний закон Німеччини про незалежний мандат депутатів захищає конфіденційність спілкування між депутатами та їх партією, асоціаціями та «неорганізованими громадянами», особливо в їх власному виборчому окрузі[78].

Органи державної влади повинні вести реєстр лобістів. У рамках схеми саморегулювання держава може також доручити визначеному приватному органу обов'язки та відповідальність, пов'язані з реєстром лобістів. У федеральних системах (Сполучені Штати, Канада та Австралія) реєстри існують на федеральному рівні та на рівні штату чи провінції. Це означає, що лобіст, який лобіює федеральну справу на федеральному рівні, має зареєструватися у відповідному федеральному органі та, аналогічно, в органі влади штату чи провінції, якщо це справа штату чи провінції. В унітарних державах, таких як Великобританія, реєстр є обов'язковим[81].

У всіх політичних системах, які вимагають від лобістів реєстрації, лобісти самі несуть відповідальність за те, щоб інформація в реєстрі була точною та актуальною, повідомляючи відповідний реєстраційний орган про будь-які зміни, внесені до їх реєстрації. Залежно від юрисдикції частота перереєстрації може відрізнятися. У Сполучених Штатах лобіст повинен зареєструватися і згодом подавати піврічні звіти. У Литві реєстрація лобіста, який зобов'язаний подавати щорічний звіт про діяльність лобістів, має бути одноразовою актом і діє до припинення або припинення лобістської діяльності.

Спрощений використанні процес реєстрації в Ірландії, в Австрії лобісти зобов'язані оновлювати відомості в реєстрі протягом трьох тижнів з моменту зміни своїх зареєстрованих даних. Незважаючи на те, що лобісти повинні нести відповідальність за реєстрацію та підтримку інформації в актуальному стані, державний орган, відповідальний за нагляд за реєстром, також повинен мати можливість перевірити точність інформації[78].

Головною метою створення реєстру лобістів є забезпечити прозорість здійснення діяльності тих, того, хто прагне впливати на державних службовців. Ірландії є прикладом гарної практики в цьому відношенні: вона надає громадськості безкоштовний онлайн-доступ до бази даних реєстрацій з можливістю пошуку та дозволяє користувачам здійснювати детальний пошук того, хто лобіює та яких чиновників вони лобіюють.

Обробка персональних даних з реєстру має відповідати чинним стандартам захисту персональних даних. Ця інформація може включати: ім'я та контактні дані лобіста, суб'єкта лобістської діяльності, особу клієнта або роботодавця, де це можливо, ідентифікаційні дані клієнта або роботодавця, якого вони представляють, у тому числі, у разі незалежного консультанта з лобіювання, дані організації, на яку вони працюють[81].

Реєстри можуть бути організовані різними способами. Приклади включають розрізнення типів лобістів, як це видно в Спільному реєстрі прозорості Європейського Союзу (лобістів-консультантів, внутрішніх лобістів і організації в реєстрі), або за сферою державної політики, на яку лобіст прагне впливати, як вказали лобісти при реєстрації.

Держави заохочуються розглянути питання про необхідність додаткової інформації під час реєстрації лобістів. Австрія є прикладом держави, яка вимагає вказувати фінансову інформацію в реєстрі лобістів. Лобісти повинні вказати протягом дев'яти місяців після завершення фінансового періоду (року)

обсяг своєї лобістської діяльності та кількість лобістських справ. У випадку штатних лобістів роботодавець повинен вказати, чи витрати на лобіювання за попередній фінансовий рік перевищували 100 000 євро[78].

Організації повинні вказати витрати на представництво своїх відповідних професійних інтересів. Є винятки, щодо таких дій і стосується вони лише тих держав, які мають усталені традиції ефективного, відкритого уряду, що підтримується відповідною політикою та політичною культурою відкритості в державних справах. У цих державах доступ до інформації, що зберігається державними адміністративними органами, регулюється законом, і будь-хто може отримати доступ до цієї інформації.

Стандарти етичної поведінки лобістів визначають чотири основні принципи етичної поведінки – відкритість, прозорість, чесність і чесність. Ці основні принципи та приклади конкретної поведінки є типовими професійними цінностями. Зокрема, стосовно лобіювання, ці принципи відображають в документах Європейської Комісії від 27 травня 2008 року під назвою «Стандартні відносини з групами інтересів»[82].

Щоб підвищити довіру громадськості до демократичного функціонування владних структур, положення про лобіювання мають бути ефективними. Для цього правові норми повинні містити ефективні, пропорційні та переконливі санкції, будь то кримінальні чи некримінальні. Держави визначають відповідний механізм для вирішення випадків невідповідності у світлі їхнього національного контексту та обставин. Приклади невідповідності включають непроведення реєстрації до вступу в контакт з державними службовцями або подання неправдивої чи оманливої інформації під час реєстрації.

У державах із законами про лобіювання найпоширенішими формами санкцій є штрафи, виключення з реєстру та/або втрата привілейованого доступу та ув'язнення. Наприклад, в Австрії реєстраційний орган може вирішити – як

санкцію – вилучити лобіста з публічного реєстру у випадку серйозного недотримання положень про лобіювання.

Особливості лобіювання включають, серед іншого, національну правову базу щодо запобігання корупції та зміцнення доброчесності. Цей принцип нагадує про необхідність встановлення національних стандартів доброчесності державного сектора та залишає державам-членам свободу дій щодо визначення відповідних заходів. Це може включати забезпечення того, щоб відповідні кодекси поведінки для державних службовців включали відповідні стандарти та поради, як реагувати на контакти чи повідомлення від лобіста, а також запровадження механізмів або процедур, до яких державні службовці можуть вдатися у складних ситуаціях, коли належна відповідь для державного службовця може бути нечіткою чи прямолінійною. У цьому контексті варто нагадати, що державні службовці включають не лише державних службовців, але й міністрів, парламентарів чи інших обраних посадових осіб, а також їхніх радників. Державні чиновники мають мати поради, які допоможуть їм у стосунках з лобістами: як реагувати на повідомлення від лобістів, як повідомляти про порушення положень або правил поведінки щодо лобістської діяльності та як зберегти конфіденційність даних тощо[78].

Нагляд за дотриманням нормативно-правових актів щодо лобістської діяльності має бути покладено на уповноважені державні органи для забезпечення дотримання нормативно-правових актів. Оскільки деякі держави мають кілька реєстрів, які застосовуються на різних рівнях управління, у державі також може існувати кілька державних органів, відповідальних за нагляд.

Незважаючи на те, що лобісти несуть відповідальність за надання точної інформації, моніторинг відповідності означає, що державні органи повинні мати можливість перевірити, чи інформація, надана під час реєстрації, є правильною,

і, якщо в первинно наданій інформації є зміни, про які не повідомлялося, ці слід визначити. Наприклад, Франція покладає нагляд за дотриманням положень про лобіювання існуючому незалежному органу: Верховному органу з питань прозорості суспільного життя. Цей орган має право вимагати від представників груп інтересів надати йому будь-яку інформацію або документ у межах своєї компетенції без можливості заперечення на підставі професійної конфіденційності. Це регулює Закон України від 9 грудня 2016 року про прозорість, боротьбу з корупцією та економічну модернізацію[34, с.34-40].

Оскільки нормативні акти щодо лобіювання є відносно новим інструментом для більшості держав і оскільки форми лобіювання, ймовірно, змінюватимуться з часом, їхню ефективність слід постійно перевіряти. Держави можуть прийняти рішення щодо періодичності та типу перегляду рамок, які вони хотіли б провести, і визначити, яким органам чи органам слід доручити це.

Міжнародні стандарти регулювання лобіювання запроваджено в чотирьох міжнародних організаціях та наднаціональних об'єднаннях: 1) Європейському Союзу; 2) Рада Європи; 3) Організація економічного співробітництва та розвитку; 4) Співдружність Незалежних Держав.

Висновки до розділу 2

Лобізм відомий як суспільне явище ще з античності, але він був усвідомлений владою та суспільством лише починаючи з XVI ст., занедавший процес його оформлення розпочався лише у XIX ст. в США. Як суспільно-політичний феномен лобізм пройшов тривалий шлях свого розвитку, ставши постійним інститутом у багатьох країнах світу. Ознаками лобістської діяльності в політико-правовій сфері є: наявність економічно впливових груп, співпраця компаній з державними органами для створення сприятливих умов для економічної діяльності, організований вплив громадських груп на законодавчий

та адміністративний процес, а також наявність суб'єктів тиску та об'єктів впливу. Важливо враховувати, що політико-правові ознаки лобізму значною мірою залежать від політичної системи країни та суспільної практики. В авторитарних режимах лобіювання спрямоване на співпрацю з урядом чи главою держави, тоді як у демократичних країнах акцент може бути зроблений на парламентському впливі. Унітарна система державного управління визначає й об'єкти уваги лобістів, зокрема центральної виконавчої влади. Для визнання лобізму як окремого політичного інституту в сучасному цивілізованому суспільстві необхідна різноманітність суб'єктів лобістської діяльності, які органічно вплетені в соціально-економічну та політичну структуру країни. Отже, розуміння та вивчення лобізму як соціально-політичного явища є ключовим для забезпечення демократичного розвитку суспільства та ефективного функціонування його політичних інститутів.

Інституалізація лобізму має свою історію в кожній країні окремо, але як зазначалось розпочався цей процес в Сполучених Штатах Америки, ле пройшов чималий шлях розвитку і мав визначені етапи. В Україні шлях інституалізації лобізму розпочався з 90-х років XX ст., але в активну фазу законодавчого оформлення увійшов з 2016 року. Після тривалих обговорень і дискусій у березні 2024 року бів прийнятий і підписаний Закон України «Про лобіювання».

Лобізм як інструмент захисту національних інтересів відіграє важливу роль у формуванні та реалізації державної політики. Представляючи різноманітні соціальні, економічні та політичні групи, лобісти впливають на прийняття міжнародних договорів, рішень і політичних стратегій. Вони можуть стежити за інтересами своїх країн чи організацій на міжнародних форумах, допомагаючи укладати вигідні угоди чи формулювати спільні підходи до вирішення міжнародних проблем. Лобісти також можуть використовувати дипломатичні канали та зв'язки для впливу на міжнародні відносини, а також для захисту

національних інтересів у міжнародному контексті. Проте питання інституціоналізації міжнародного лобізму потребує особливого підходу до його вирішення, оскільки сучасні процеси в міжнародних відносинах переважно реалізуються через міжнародні організації, форуми та конференції, які виходять за межі компетенції окремих держав, що дає підстави говорити про необхідність створити принципово новий міжнародний орган (установу) лобіювання.

РОЗДІЛ 3

МОДЕЛІ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ ЛОБІЗМУ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД І НАЦІОНАЛЬНІ РЕАЛІЇ

2.1. Інституціоналізація англосаксонської моделі лобізму.

У класифікації різних світових моделей лобізму визначають одним з критеріїв є законотворча діяльність у регулюванні лобізму. Серед основних моделей є англосаксонська, континентальна, модель без законодавчого регулювання.

Англосаксонську модель ще називають американською від того, що вона розповсюджена у США, Канаді, Австралія. Це модель, де лобіювання регулюється дуже жорстко і характеризується наявністю єдиного спеціального закону про лобіювання[20, с. 72-76].

У США початок регулювання лобістської діяльності пов'язаний з першої поправкою до Конституції. Вона декларує право громадянам звертатися до уряду з різними петиціями. В США лобізм є престижною роботою, що потребує високого рівня кваліфікації. Необхідну якість у підготовці лобістів здійснює освітня програма відповідного профілю[33, с. 190-193].

Активна діяльність законотворців, пов'язана з регулюванням лобізм розпочалась в середині XX ст., коли у США був прийнятий «Акт про федеральне регулювання лобізму» Закон містив визначення понять «лобіювання» та «лобіювання», регламентував порядок реєстрації та звітності лобістів, визначав суб'єктів лобістської діяльності. Цей акт регулював відносини лише між членами Конгресу та лобістами, залишаючи нерегульованими відносини з іншими урядовими установами, тому потребував подальшого вдосконалення. З 1995 року було дозволено займатися лобістською діяльністю не лише в законодавчій, але й у виконавчій сфері[22, с.130-140].

Закон, який це визначав, встановив вимогу про обов'язкову реєстрацію фірм, які займаються представництвом інтересів. Закон визначає клієнта як «будь-яку фізичну або юридичну особу, яка наймає або утримує іншу особу за фінансову або іншу винагороду для участі в лобістській діяльності від імені цієї фізичної або юридичної особи».

Для запобігання у сфері законодавчої та виконавчої влади законодавство США детально регламентує всі аспекти діяльності з просуванням інтересів в усіх галузях державного управління. Законодавство США також дає визначення терміну «лобіст»: «Термін «лобіст» означає будь-яку особу, яка найнята клієнтом і отримує фінансову чи іншу винагороду за послуги, пов'язані з більш ніж одним лобістським контактом, за винятком особи, чия лобістська діяльність становить менше 20 відсоток часу, який така особа бере участь у наданні послуг клієнту протягом тримісячного періоду». Кожна організація, яка витрачає на лобіювання понад 10 000 доларів, повинна зареєструватися. Закон запровадив і тлумачив спеціальний термін «посадова особа виконавчої влади», а регулювання лобістської діяльності було олзповсюджено не лише на Конгрес США, а й на Президента США, Віце-президента США, посадових осіб Адміністрації Президента США, керівництво та керівні працівники міністерств і відомств, посадові особи, які мають доступ до секретної інформації, генерали збройних сил, співробітники офісів членів Конгресу США, а також керівники робочих груп, залучених до розробки законопроекту [43]. Вже у 1996 році був прийнятий новий Закон, який замінив Акт 1946 року. На сьогодні Законодавство США було реформовано у 2007 році. Поштовхом для цього став корупційний скандал 2005 року за участю Джека Абрамоффа [70]. Вирішено ввести ще більш жорсткий контроль за всіма видами діяльності лобістів. Це було закріплено в «Акті про чесне керівництво та відкритий уряд 2007 року» [15]. Закон ввів щоквартальну обов'язкову звітність «про клієнтів і суми гонорарів лобістів, а

також забороняє представникам законодавчої та виконавчої гілок уряду США отримувати будь-які подарунки, послуги або платежі від лобістів або іноземних представників» [15]. Новий закон також зобов'язує всіх членів Конгресу повідомляти про лобістів, які протягом 6 місяців перерахували понад 15 тисяч доларів через невеликі внески на рахунки підконтрольних законодавчим структурам (благодійних фондів, виборчих комітетів тощо). Крім того, за два дні до голосування за законопроект у Сенаті члени, які отримали гроші від лобістів, повинні заявити, що ні вони, ні члени їхніх сімей не мають жодного особистого інтересу в цьому акті. Конгресменам також заборонено відвідувати заходи, організовані на їх честь лобістами, якщо присутні зареєстровані лобісти і вартість обіду перевищує 50 доларів. Депутатам, яких визнають порушеннями закону, після виходу на пенсію не призначають пенсії. Щоб знизити рівень політичного лобіювання, «Закон про чесне керівництво та відкритий уряд» 2007 року також забороняє сенаторам у відставці лобіювати протягом наступних двох років. Для колишніх членів Палати представників встановлено однорічну заборону. Суттєво посилено штрафи за порушення законодавства. Зокрема, максимальний штраф збільшено до 200 тис. доларів США, а термін ув'язнення – до 10 років[15].

Усі внесені дані є відкритими, загальнодоступними та регулярно публікуються Федеральною виборчою комісією. Громадянське суспільство також в США бере активну участь у моніторингу. Зокрема, громадська організація OpenSecrets відстежує фінансові дані груп інтересів з 1983 року. Вони надають інформацію як про громадських, так і про галузевих лобістів[58, с.336]. На регіональному рівні кожна держава окремо регулює діяльність із просування інтересів. Першим штатом, який запровадив таке регулювання, був Массачусетс у 1980 році, а останнім – Пенсільванія. Основним об'єктом регулювання є умови реєстрації місцевих лобістів. Деякі штати вимагають

попередньої реєстрації, а інші – якомога швидше після початку рекламної кампанії[54, с. 143]. Розуміння суб'єктів лобізму також різне. Наприклад, штат Флорида регулює взаємодію як з виконавчою, так і з законодавчою гілками влади. Вайомінг, однак, визнає лобістів лише тими, хто працює із законодавчою владою[53]. Оскільки фінансування кампанії є одним із найефективніших методів лобіювання в США, регулювання вплинуло і на нього. Флорида забороняє особам, які роблять внески до виборчих фондів, у майбутньому укладати контракти з державою. Цей закон не має аналогів в усіх штатах у США.

Особливістю конституційного ладу США надають лобістам значну можливість для їхньої діяльності. Найбільш активно лобісти намагаються вплинути на процес прийняття нормативно-правових актів за допомогою конституційно-правових форм лобіювання. Це відбувається як на загальнофедеральному рівні, так і на рівні окремих штатів. Серед таких форм лобіювання в публічній сфері, сфері урядування дослідники виділяють наступні [52, с. 491-497]:

- направлення громадянами петицій до органів влади – Конгресу США, з підтримкою або не підтримкою законодавчого акту;
- участь лобістів у роботі парламентських комітетів;
- взаємини лобістів з співробітниками Конгресу США та чиновниками виконавчих органів влади, які також входять до учасників законотворчого процесу;
- участь лобістів у роботі влади в усіх штатах США;
- участь лобістів у роботі консультативно-дорадчих установ, які створені при федеративних органах виконавчої влади. Тут лобіювання відбувається на рівні розробки урядових законодавчих ініціатив;
- організація та проведення лобістами громадських слухань.

Особливістю американського лобіювання в публічному управлінні, яку вчені поспіють феноменом американського конституціоналізму, є віднесення об'єктів лобіювання органів судової влади, що підтверджує рішеннями Верховний Суд США[52, с. 491-497].

Верховний Суд США судовий нагляд щодо відповідності законодавчих та адміністративних актів Конституції США, суддям доводиться виправляти недоліки у формулюваннях законів, що написані у загальних висловлюваннях або роз'яснювати значення термінів. Отже, Верховний суд бере участь у формуванні державної політики, що робить її привабливою мішенню для спроб впливу «груп інтересів». Цей вплив здійснюється в двома шляхами. По-перше, це вплив на відбір кандидатів до Верховного Суду, а саме на етапі розгляду кандидатур Сенатом. Наприклад, через тиск з боку Національної жіночої організації, Національної асоціації сприяння розвитку кольорового населення та члена Конгресу Петсі Мінк кандидатура Джорджа Гарольда Карсвелла була відхилена. Конгресвумен Петсі Мінк і голова Національної організації жінок Бетті Фрідан виступили перед Сенатом проти його балатування, посилаючись на його попередні дискримінаційні рішення. По-друге, лобіюванням через «друзів суду». «Друзі суду» – «amicus curiae» – правовий інститут, який поширений в різних країнах, а також в міжнародних судових інституціях. Напочатку це був термін, що користувалися в римському праві. Цей термін означав особа, яка допомагає суду, надаючи йому інформацію, що має значення для справи, хоча ця особа не є стороною в даній справі і не залучена до неї, як безпосередній учасник. Відомості, які «друг суду» надає може бути фактична та юридична. [6, с. 163-165]. Інформація від «друзів суду» часто називається листи, записки, висновки тощо.

Листи «друзів суду» подаються через адвокатів, вони містять юридичні аргументи, дослідження, статистику, свідчення експертів або іншу інформацію,

яка може бути корисною для Суду при прийнятті рішення. Вони можуть підтримувати одну зі сторін у справі, критикувати аргументи сторін або пропонувати альтернативні шляхи вирішення справи. Ці листи або записки служать певній стратегічній меті: група подібних листів може створити враження широкої підтримки певної позиції, навіть якщо одна зі сторін судового процесу насправді організовує подання таких записок [52, с.491]. У великих юридичних компаніях США є окремі відділи з фахівцями, які займаються виключно такими листами. Листи від «друзів суду» – досить популярна і поширена практика. З 2010 по 2019 рік включно Верховний суд США отримав понад 8 тис. листів в понад 90% справ[11]. Ці листи ретельно вивчаються і часто цитуються судом. Ефективність цих інструментів не могла залишитися непоміченою, що призвело до широких дискусій щодо можливості їх регулювання. Зокрема, у 2019 році сенатор Шелдон Вайтхаус активно виступає за законодавчі акти, які вимагатимуть від “груп тиску”, які подають “листи друзів”, розкривати джерела фінансування[50]. Наприклад, у Верховному суді США розглядалась справа «Макдональд проти міста Чикаго» (йдеться про мешканця Чикаго Отіса Макдональда), в якій федеральні штати подали 32 висновка, як «листи друзів», вважаючи, що можуть зачипатися конституційність законодавства штатів[78; 33, 191].

«Amicus curiae», як правовий інститут діє також в багатьох країнах світу, не лише ангlosаксонської моделі, зокрема в Канаді, Великобританії, Південноафриканській республіці та інших[6, с.170].

У Канаді за результатами громадських слухань у 1988 році парламент прийняв перший Закон про реєстрацію лобістів. Через 20 років він отримав дещо новий зміст і нову назву – «Закон про лобіювання». Закон визначив, що «лобіювання посадових осіб органів державної влади - це законна діяльність осіб, спеціально найнятих і зареєстрованих у встановленому законом порядку;

гласність лобістської діяльності, відповідно до якої представники органів влади та суспільство володіють інформацією про осіб, які здійснюють лобіювання; система реєстрації лобістів, які отримують винагороду за свою діяльність, не повинна перешкоджати вільному та відкритому доступу до органів влади» [33, с. 190]. Особливістю законодавчої бази Канади стала наявність Кодексу поведінки, який містить вимоги до професійної та моральної поведінки лобістів у своїй діяльності. Відповідно до канадського законодавства, функції та нагляд за лобістською діяльністю покладено на Офіс уповноваженого з питань лобіювання. Уповноважений є незалежним представником парламенту, який відповідає за ведення реєстраційного обліку та вдосконалення Кодексу поведінки лобістів. Уповноважений надає висновки щодо роз'яснення Закону про лобіювання та відповідного кодексу. Він публікує списки лобістів і звіти про діяльність відділу [52, с. 491].

Іншою державою, яка має англосаксонську модель регулювання лобізму, є Австралія. У 1983 році в Австралії була прийнята спеціальна програма реєстрації осіб, які займаються лобістською діяльністю.

Кожен штат Австралії прийняв значну кількість кодексів поведінки та етики для членів парламенту, міністрів і міністерських чиновників. Кодекси поширюються на всіх посадових осіб та членів їхніх сімей. Інше законодавство штатів Австралії регулює діяльність лобістів, зокрема «Правила поведінки та порядок реєстрації лобістів». Відповідно до цих правил, лобістською діяльністю можуть займатися фізичні або юридичні особи, які зареєструвалися в установленому порядку, надали інформацію про себе, своїх клієнтів, сферу своїх інтересів, у якій вони взаємодіють з органами влади. На сьогодні в Австралії активно працює Реєстр лобістів [33, с. 190].

Отже, англосаксонська модель має чітку законодавство про лобізм і її особливістю є трирівнева система лобізму. Можливі «групи тиску» не

допускаються безпосередньо до важелів влади, вони діють через посередників, діяльність яких суворо регламентована законом.

Британська модель не всіма дослідниками відноситься до англосаксонської моделі. Вона знаходиться скоріша між англосаксонською та континентальною (європейською). У Великобританії лобіювання відоме як «зв'язки з громадськістю» або «відносини з урядом». У Великобританії немає спеціального законодавства, яке б конкретно регулювало лобіювання. Однак лобіювання регулюється низкою законів і кодексів поведінки, що стосуються поведінки державних чиновників у їхніх відносинах з групами інтересів, ключовим документом є Кодекс державної служби. Ці правила зазвичай встановлюють поведінкові та фінансові стандарти для самих депутатів, а не для груп тиску. Комітет зі стандартів в публічній сфері був заснований у 1994 році, він відповідає за регулювання відносин між державними службовцями та лобістами. Лобісти мають можливість створювати асоціації, встановлювати власні правила поведінки та контролювати їх дотримання. У Великобританії сприяють такі професійні організації, як «Асоціація консультантів зі зв'язків з громадськістю», «Асоціація професійних політичних консультантів» та «Інститут зв'язків з громадськістю». Палата громад і Палата лордів також ведуть реєстри фінансових інтересів депутатів, що мали положення всіх угод з консультантами-лобістами. Уповноважений парламентських стандартів відповідає за реєстри лобістів, а також надає поради депутатам щодо етичної поведінки (згідно з Кодексом етики депутатів). До народних депутатів висувається низка вимог щодо підвищення прозорості їх взаємодії з лобістами, а також є загальні вимоги до інших державних службовців щодо регламентації діяльності лобістів[33, с. 190].

Захист від корупції на користь депутатських лобістів забезпечується Кодексом поведінки, що вимагає від чиновників декларувати свої фінанси,

включаючи доходи, отримані поза парламентом, і забороняє приймати фінансові винагороди за парламентську діяльність, таку як виступи, запитання уряду, написання або внесення змін до законопроектів. Важливим фактором протидії нелегітимному лобіюванню є прозорість державних інституцій. Сесії обох палат парламенту, за деякими винятками, відкриті для публіки, з можливістю для зацікавлених сторін спостерігати за роботою законодавчого органу з публічних галерей. Британський реєстр лобіювання є відкритим джерелом інформації про осіб та організації, які займаються лобіюванням. Хоча реєстрація в цьому реєстрі не є обов'язковою, вона демонструє, що лобіст: дотримується оголошеного кодексу поведінки; здійснює свою діяльність прозоро та відкрито; та професійно розвивається. Отже, модель британського регулювання лобізму ґрунтується на декларуванні матеріальної винагороди державних службовців, системі саморегулювання лобістів та обмеженнях для державних службовців обіймати посади в бізнес-структурах після завершення терміну повноважень.

3.2. ЄС: багаторівнева система представництва інтересів та громадського лобізму.

В більшості країн, які входять до Європейського союзу і відносяться до так званої “старої Європи” з данім демократичним устроєм існує так звана континентальна модель функціонування лобізму. Це модель ще називається європейською, бо вона розповсюджена у Франції, Німеччині, Австрії та інших країнах. В цій моделі не має чіткого законодавчого регулювання лобізму, але в парламентах існують дорадчі органи, які обговорюють ті чи інші питання з владою. Ця модель характеризується регулюванням не лобістів, а державних службовців. Європейська модель не передбачає надто жорсткого законодавчого регулювання лобізму. Вона оформлюється з кінця 1980-х років, кількість груп інтересів зросла через те, що міжнародні компанії, бажаючи уникнути

національного регулювання, почали активно шукати підтримки на наднаціональному рівні. Тобто з розширенням повноважень наддержавних структур виникла потреба врегулювати вплив груп інтересів на ці інститути.

У 1992 році в Брюсселі існувало близько 3000 груп інтересів різного типу, в яких працювало до 10 000 осіб. Серед них понад 500 європейських і міжнародних федерацій, 50 офісів представників регіональних і місцевих органів влади, 200 фірм з прямими представниками і близько 100 консультантів зі зв'язків з громадськістю з офісами в Брюсселі. У Бельгії близько 100 юридичних фірм спеціалізуються на праві Європейського Союзу. Сьогодні, за оцінками, діють понад 15 000 груп інтересів [2]. Стандарти ЄС щодо регулювання лобіювання базуються на низці статей установчих договорів ЄС та Хартії ЄС про права.

Згідно зі статтею 8 Лісабонського договору, інституції за допомогою відповідних засобів надають громадянам і представницьким асоціаціям можливість висловлювати свої думки та публічно обмінюватися ними в усіх сферах діяльності Союзу, а також вести відкритий і регулярний діалог з представниками різних асоціацій та громадянським суспільством.

Першим кроком до спеціалізованого регулювання лобіювання в ЄС став письмовий запит Альмана Маттена в 1989 році. У 1991 році Марк Галле, голова Комітету з правил процедури, повноважень та імунітетів, подав пропозиції щодо кодексу поведінки та реєстру лобістів. Пропозиції Галле включали кодекс поведінки з мінімальними стандартами, спрямованими на запобігання зловживанням (таким як заборона на використання офіційних приміщень); створення «заборонених» зон у будівлі парламенту, включаючи кабінети депутатів і бібліотеки; дослідження ролі лобізму; ідея щорічно оновлюваного реєстру лобістів, запозичена у США, визначала б права та обов'язки лобістів і штрафи за їх невиконання. Депутати Європарламенту повинні будуть щорічно

декларувати свої фінансові надходження в окремому реєстрі. Проте пропозиція не була прийнята. Наступним кроком до регулювання лобіювання стало Повідомлення Комісії ЄС від 4 березня 1993 року. У ньому було визначено зобов'язання Комісії підготувати кодекс поведінки, що регулює відносини Комісії з групами тиску. Після виборів 1994 року Комітет з питань регламенту, повноважень та імунітету спробував врегулювати лобіювання, а саме, попросивши дозволу представити звіт про лобіювання у Європейському парламенті [16].

Отже, у 1996 році Європейський парламент став першою інституцією ЄС, яка схвалила перші пропозиції щодо правил лобіювання в парламенті та фінансових інтересів членів парламенту. Відповідно до Регламенту № 9 було створено реєстр лобістів разом із колегією квесторів, відповідальних за виконання цих правил і видачу перепусток «особам, які бажають потрапити до парламенту, з метою інформації для членів парламенту в межах межі свого депутатського мандата». Цим врегульовано обов'язок народних депутатів подавати декларації про доходи та публічно заявляти про свої особисті інтереси під час виступів у парламенті, якщо ці інтереси пов'язані з розглядом конкретного питання. Ці правила стали наріжним каменем політики парламенту щодо регулювання взаємодії між членами парламенту та групами інтересів [23]. З 1999 року, Європейська комісія також вжила ряд заходів щодо забезпечення прозорості. До них належать законодавство про відкритий доступ до баз даних консультаційних органів та експертів, які консультують Комісію, Кодекс належної адміністративної поведінки та Кодекс поведінки для членів Комісії. Так звані CONECCS були запроваджені, щоб забезпечити основу для добровільної реєстрації організацій, які бажають взяти участь у процесі консультацій (таких як профспілки, бізнес-асоціації та Організації) [23].

Значну роль у вдосконаленні регулювання лобіювання відіграла Зелена книга про Європейську ініціативу прозорості, опублікована в 2006 році, публічні консультації щодо якої були закриті в серпні 2006 року. Зелена книга визначала лобіювання як будь-яку діяльність, що здійснюється з метою вплинути на політику та прийняття рішень в європейських інституціях. Лобісти визначаються як особи, які здійснюють таку діяльність і працюють на такі організації, як консалтингові компанії, агентства зі зв'язків з громадськістю, юридичні фірми, аналітичні центри, торговельні асоціації або які є корпоративними лобістами. Крім того, Зелена книга визначила лобіювання як законну частину демократичної системи, яку можуть здійснювати окремі громадяни або компанії, організації, інші «групи інтересів» або фірми, що працюють від імені третьої сторони. Лобіювання було визначено як інструмент, який може допомогти привернути увагу до важливих проблем європейських інституцій. У окремих випадках пропонувалась фінансова підтримка, щоб переконатися, що погляди певних груп інтересів були ефективно представлені на європейському рівні (наприклад, інтереси споживачів, громадян з обмеженими можливостями, екологічні інтереси тощо)[14, с. 157-166]. Однак Європейська ініціатива щодо прозорості зустрілася з опором бізнес-структур та юридичних фірм, які лобіювали в Брюсселі. Критичний момент настав наприкінці серпня 2007 року, коли «Європейська асоціація консультантів зі зв'язків з громадськістю», що представляє 38 великих компаній, оголосила про бойкот ініціативи, запропонованої ЄС. Він також стверджував, що вимога розкрити фінансову інформацію порушує законодавство ЄС про конкуренцію. Багато юридичних фірм також заявили, що виступають проти реєстру [23].

Після комплексних консультацій між Європейською комісією та лобістами 23 червня 2008 року було створено перший реєстр лобістів Європейської комісії. інформація про їхній річний дохід до 50 000 євро. Групи

інтересів, які вирішили зареєструватися, також заявили, що вони дотримуються етичного кодексу. представляти інтереси. Це законна та необхідна частина процесу прийняття рішень, щоб гарантувати, що політика ЄС відображатиме реальні потреби громадян. Процес прийняття рішень має бути прозорим і підлягати належній перевірці[51, с. 345]. Наступним логічним кроком у регулюванні лобіювання в ЄС стало створення спільного реєстру Європейського парламенту та Комісії з узгодженими правилами для всіх організацій, як це викладено в Міжвідомчій угоді про загальну прозорість 2011 року (в новій версії)[30].

31 січня 2019 року Європейський парламент прийняв обов'язкові правила щодо прозорості лобіювання[12]. Вони передбачають, що євродепутати, які беруть участь у розробці та обговоренні законодавства, повинні публікувати в Інтернеті інформацію про свої зустрічі з лобістами. «Групи інтересів» також намагаються співпрацювати з Радою для повноважень на проведення торгових переговорів. Відносини Ради з лобістами будуються за корпоративною моделлю. Така система спонукає групи тиску об'єднуватися в коаліції на основі спільних політичних цілей. Групи об'єднують свої ресурси, досвід і зв'язки, обмінюються інформацією та стратегіями для підвищення свого впливу та ефективності просування своїх інтересів шляхом проведення спільних адвокаційних кампаній, організації колективних зустрічей з політиками. Коаліції можуть складатися з некомерційних організацій, профспілок, бізнес-асоціацій тощо. Це дозволяє їм посилити позиції менш впливових організацій, тобто сприяє розширенню представництва інтересів. Виступаючи разом, вони демонструють широку підтримку своїх ідей, що також сприяє просуванню необхідного їм рішення.

Такі альянси демонструють значну гнучкість і адаптивність. Вони можуть бути сформовані як на тимчасовій основі, для конкретної політичної кампанії,

так і для досягнення довгострокових завдань. Склад коаліцій також може змінюватися внаслідок появи нових політичних цілей і пріоритетів. Такі реформи дозволили громадянському суспільству контролювати діяльність лобістів у Брюсселі. Отже, ЄС має власний еквівалент американського OpenSecrets – LobbyFacts.eu. Це проект Corporate Europe Observatory та LobbyControl, який збирає дані про лобіювання в європейських інституціях. LobbyFacts надає інструменти для пошуку, сортування, порівняння та аналізу офіційних даних про лобі ЄС, щоб допомогти журналістам і дослідникам відслідковувати лобістів та їхній вплив на рівні ЄС[60, с. 131-133]. Їхня база даних складається з інформації з офіційного порталу EU Transparency Register, у них є інформація як з оновленої версії 2015 року, так і з версії 2012 року, яка більше не доступна на офіційному веб-сайті, а також дані про зустрічі з лобістами з офіційного сайту Європейського Комісія. Їх веб-сайт дозволяє здійснювати пошук за категорією реєстру, країною походження організації, її фінансовим станом. Зараз ця база даних містить понад 8000 організацій. По кожному з них є дані про фінансування, кількість співробітників, сферу їх інтересів, співпрацю з іншими організаціями в коаліціях, записи зустрічей з посадовцями.

На жаль, континентальна регуляторна модель не може забезпечити такий же обсяг відкритих даних, як американська. Такий стан речей викликає обурення багатьох громадських організацій Євросоюзу.

Ті ж LobbyFacts на своєму сайті зазначають, що вважають чинну систему регулювання недосконалою та вимагають посилення контролю за лобістською діяльністю з боку влади.

Організації-засновники цього порталу є членами коаліції ALTER-EU (Альянс за прозорість лобіювання та етики регулювання) – коаліції з понад 200 груп громадських інтересів і профспілок, стурбованих зростанням впливу

корпоративних лобістів на політичний порядок денний у Європі, що призводить до втрати демократії, послаблення або навіть блокування вкрай необхідних реформ у соціальній та екологічній сферах.

Напруга між державними інституціями та громадськими організаціями ще більше зросла після так званого Qatargate – гучного корупційного скандалу за участю віце-президента Європарламенту Єви Кайлі, який вибухнув у грудні 2022 року [39, с. 28].

Ці події спонукали суспільство до нових дискусій щодо посилення правового контролю за лобістською діяльністю та обмеження зовнішнього впливу на політику ЄС. 15 грудня 2022 року парламент ухвалив жорстку постанову про внутрішні реформи. У січні був представлений план реформ з 14 пунктів, а в лютому його офіційно ухвалили.

Громадська організація Transparency International EU спостерігала за впровадженням обіцяних реформ. З 11 пунктів лише 3 мали незначні зміни. Було запроваджено обов'язкове навчання працівників парламенту з питань етики, повноваження контролю за прозорістю отримали один із існуючих комітетів, введено 6-місячну заборону працювати лобістом для колишніх чиновників, хоча обіцяли 2-3 роки. Обіцянки посилити контроль за реєстром, запровадити обов'язкову реєстрацію, удосконалити законодавство про конфлікт інтересів, Кодекс поведінки не були виконані[40, с. 28-37].

3.3. Особливості лобізму в країнах з перехідною демократією.

Країни Центральної Європи почали запроваджувати інститути лобізму у своїх країнах порівняно недавно. Це пов'язано насамперед з тим, що демократичним шляхом вони почали рухатися лише після 1990-х років, а поступове входження до Європейського Союзу вимагало узгодження законодавчої бази та відповідності лобістської організації, як це було у країні

стабільної демократії. Серед таких країн – Польща, Угорщина, Чехія, Словаччина, Литва та інші країни. Їхній досвід може стати корисним для України щодо лобістського законодавства для подальшої співпраці та інтеграції до ЄС.

У 2005 році Республіка Польща прийняла «Закон про лобіювання» в законодавчому процесі, що регулює всю діяльність лобістів. Порівняно з іншими країнами Центральної Європи, Польща має найбільш детальне законодавство щодо лобізму. Проте прийняттю закону передувало багато обговорень. З 1989 року лобізм у Польщі, як і в багатьох інших країнах Центральної Європи, не регулювався прямим законом. Він обмежився впровадженням норм, які опосередковано стосуються лобістської діяльності, — антикорупційних документів, адресованих особам, що приймають політичні рішення, або іншим посадовим особам, з метою запобігання конфлікту інтересів. Проте, через постійні суперечки щодо незаконної чи неетичної лобістської діяльності в Сеймі Республіки Польща були зроблені спроби регулювати лобізм. Основною метою цих ініціатив було підвищення прозорості та доступності цієї діяльності для громадськості, чітко визначивши, що лише та діяльність відповідає чинному законодавству. Проте в цілому регулювання такого складного явища було вельми проблематичним з низки причин, пов'язаних із сприйняттям лобізму в суспільстві як переважно негативного явища, і ЗМІ найчастіше представляють негативний образ людей, які займаються лобізмом. Насамперед, це було пов'язано з радянською ідеологічною спадщиною.

Перед ухваленням закону лобізм у польському суспільстві викликав суперечливі думки. З одного боку, його вважали законним способом реалізації конституційних прав у демократичному процесі, що дозволяє різним групам інтересів брати участь у прийнятті рішень. До таких груп належать профспілки,

організації роботодавців, споживачів та екологічні організації. З іншого боку, лобізм часто сприймався як інструмент впливу на вирішення особистих проблем через неформальні групи інтересів, що може призвести не лише до корупції в органах влади. Закон про лобістську діяльність у Польщі було остаточно ухвалено у 2005 році [59, с.160]. Це сталося майже через рік після повноправного членства у ЄС. Однак і після цього випадки незаконного чи неетичного лобіювання не зникли, що свідчило про наявність деструктивної поведінки представників державних інститутів та спроможність певних груп відстоювати свої приватні інтереси за рахунок громадських інтересів, всупереч прийнятому закону. В результаті в очах суспільства було відновлено негативний образ лобізму та лобістів, що ще більше сприяло тому, що надалі особи, які приймають рішення, не так уникали лобістських контактів, як намагалися їх приховати. Саме після цього було вжито подальших нормативних заходів щодо вдосконалення закону про лобізм. Основна увага приділялася контрольній функції регулювання лобізму. Прикладом такого підходу є пропозиція 2011 року щодо запровадження нагляду за лобістською діяльністю з боку Центрального антикорупційного бюро. Основна увага була зосереджена на контрольній функції регулювання лобізму. Яскравим прикладом цього підходу є пропозиція 2011 року про запровадження нагляду за лобістською діяльністю з боку Центрального антикорупційного бюро. Проте цей проект так і не був втілений у життя. Це підкреслює складність інтерпретації лобізму в контексті різних груп. Усі зацікавлені сторони в рамках польського законодавства про лобізм виконують дві основні функції: захищають свої власні інтереси або інтереси організацій та впливають на посадових осіб для забезпечення реалізації цих інтересів. Лобістська діяльність здійснюється як на місцевому, так і на національному рівні. На сьогодні лобіювання зазвичай приймає форму участі у публічних консультаціях чи публічних слуханнях. Цей законодавчий процес

сприяв зміцненню демократії, підвищенню суспільного авторитету влади, якості громадянського суспільства та рівня довіри [59, с. 157-163].

В Угорщині до набрання чинності «Закону про лобіювання» в грудні 2024 року Генеральна асамблея Першої угорської асоціації лобістів прийняла Етичний кодекс. Згідно з ним, «лобіювання – це комплексна комунікаційна діяльність, направлена на законодавців та інших державних службовців або осіб, які приймають рішення, з метою просування інтересів принципала через лобіста»[59, с. 163]. Сам «Закон про лобіювання» було прийнято у 2006 році. Проте тенденції його прийняття та суспільного сприйняття подібні до польських – лобіювання частково асоціювалося з негативним явищем. Це також відповідало радянському минулому країни. Відповідно до закону від 2006 року, лобіювання є оплачуваною діяльністю, спрямованою на публічну політику чи законодавство. Він передбачав ведення реєстру лобістів. Реєстрація була обов'язковою лише для фізичних осіб, на відміну від лобістських організацій, які не вимагали реєстрації. Зареєстровані лобісти зобов'язані подавати звіти про свою діяльність щоквартально. У разі порушення цього правила можливі санкції у вигляді виключення з реєстру лобістів на термін від одного до трьох років або штрафу, який може сягати десятків тисяч євро. Однією з основних проблем ефективності реалізації закону стало те, що більшість лобістів і державних службовців підтримували свої стосунки в неформальному порядку, що призвело до ненадання звітів. Досвід перших трьох років після ухвалення закону продемонстрував, що така система не була цілком ефективною, і більшість контактів не були зафіксовані в законодавчому порядку. Зокрема, реєстр лобістів свідчить про те, що за три роки було зареєстровано лише 240 осіб, з яких 74 – протягом перших чотирьох місяців після набрання чинності законом[59, с. 157]. Через низьку ефективність у 2010 році закон було скасовано та замінено іншим – «Про участь громадськості у розробленні законодавства».

Хоча ситуація дещо змінилася, деякі тенденції до відмови від лобізму як явища залишилися. У Чехії також досить упереджене ставлення до явища лобізму та процесу лобізму. Часто слово «лобіювання» використовується як синонім корупції, хабарництва та інших нечесних політичних практик або впливів – і це часто стосується багатьох політиків або ЗМІ. Перша досить цілеспрямована спроба легалізації лобізму та його інтерпретації в очах чеського суспільства була зроблена після повноправного членства в Європейському Союзі у 2004 році. Зокрема, у вересні 2005 року негативні конотації та стереотипи щодо лобізму та лобістів посилювалися, якщо так, за скандалом під назвою Unipetrol. У досить непрозорому процесі приватизації найбільшого чеського нафтопереробного заводу Unipetrol глава канцелярії прем'єр-міністра нібито вимагав хабар у розмірі 5 мільйонів чеських крон від польського лобіста, який працював від імені одного з чеських приватних учасників торгів. Тут була важлива не стільки сама справа, скільки те, що імідж лобізму в очах людей ще більше знецінювався. У найзагальнішому сенсі через цей скандал лобізм почали ототожнювати з корупційними ризиками. Пізніше, вже у 2006 році, влада прийняла Закон про конфлікт інтересів, який не повністю регулював лобістську діяльність, але опосередковано її торкався. Слово «лобіювання» в законі прямо не вживається. Проте потреба в більш чіткому законодавстві щодо лобістської діяльності залишалася, а спроби її формування завершилися поданням відповідного законопроекту до парламенту Чехії у 2019 році [59, с. 163]. На думку багатьох експертів, згаданий законопроект є досить поверховим і потребує суттєвого доопрацювання, але його наявність збільшує надію на те, що він рано чи пізно буде прийнятий.

Словаччина — країна, де лобіювання фактично не є законним, але лобістська діяльність здійснюється регулярно. Урядом управляють кілька ключових структур, які діють в своїх інтересах, що призводить до негативної

репутації лобізму. Ця репутація значною мірою постраждала через спроби вплинути на політику та рішення, які ухвалюються за закритими дверима і без участі громадськості [78; 59, с. 157-163]. Законопроект, що дійшов до словацького парламенту, був прийнятий у першому читанні та направлений до комітету, де його розгляд було зупинено. Дострокові вибори, заплановані на червень 2006 року, фактично унеможливили ухвалення цього закону. Законодавство про конфлікт інтересів та інші урядові документи дозволяють державним і приватним групам або особам коментувати запропоновані законопроекти, відстежувати коментарі різних зацікавлених сторін і визначати, які з них були враховані при розробці закону [12, с. 23].

Отже, країни Центральної Європи стикаються з низкою проблем щодо прийнятності лобіювання як серед представників громадянського суспільства, так і в державних структурах. Запроваджено досить якісне законодавче регулювання лобіювання.

3.4. Лобізм в Україні: виклики та можливості для імплементації міжнародного досвіду.

В Україні процес лобіювання є недостатньо прозорим. Відсутність прозорих механізмів і правил регулювання лобізму ускладнює оцінку впливу лобістів та їх інтересів щодо прийняття рішень. Відсутність відкритих реєстрів лобістів та декларування їх діяльності та фінансових зв'язків сприяє неоднозначності та недовірі до процесу лобізму. Більшість лобістських організацій ховаються за назвами PR-агентств і консалтингових агентств. Хоча після Революції Гідності активність неурядових організацій та громадських об'єднань у лобістській сфері значно зросла. Поступово посилюють свій вплив на політичну систему аналітичні центри, правозахисні організації, благодійні організації, молодіжні та національні об'єднання. Проте інтеграція політичної та

економічної еліт сприяє підвищенню ймовірності конфлікту інтересів. В Україні регулярні випадки, коли політики використовують свої посади в особистих цілях або на користь бізнес-груп, з якими вони пов'язані. Усе це разом із тенденцією до клановості породжує ще більший рівень корупції. Ситуацію в країні можна покращити шляхом боротьби з корупцією на всіх рівнях, інституціоналізації лобізму та сприяння розвитку громадянського суспільства. Однак на сьогодні всі ці процеси мають взаємозв'язок і пов'язані із боротьбою з зовнішньою загрозою – російсько-українською війною, яка повномасштабно розпочалась 22 лютого 2024 року.

Україна, як суверенна держава, здійснює активну зовнішньополітичну діяльність, спрямовану на захист національних інтересів, зміцнення міжнародного партнерства та підтримку міжнародної безпеки. Перебуваючи в умовах геополітичної нестабільності, зумовленої переважно близькістю до Російської Федерації, Україна неминуче залежить від зовнішньополітичних факторів. Розуміння та раціональне використання інструментів лобіювання для вироблення зовнішньополітичних рішень дозволяє країні краще реагувати на зміни в міжнародному сегменті, а також впливати на прийняття міжнародних рішень на свою користь та ефективніше захищати свої інтереси та національний суверенітет. Для аналізу зовнішнього лобізму в Україні необхідно передусім розглянути внутрішню ситуацію та особливості цього явища. Як було сказано раніше, в зарубіжній практиці лобіст – це окрема професія, представники якої здійснюють свою діяльність незалежно від політичних партій чи інших державних органів, їхня діяльність суворо регламентована законодавством і навіть існують спеціальні установи, які здійснюють лобістську діяльність на державному рівні та контролювати його. Водночас український лобізм має суттєві відмінності від усталеної західної практики, що зумовлено національними та історичними особливостями розвитку.

В Україні термін «лобіст» – це лише додаток до посади депутата чи представника місцевої економічної еліти, тобто розробка та ухвалення рішень, яскравим прикладом яких є корупційні схеми просування певних інтересів. Отже, типовою практикою українського «тіньового лобізму» є просування депутатами через Верховну Раду, Кабінет Міністрів та інші органи влади власних бізнес-інтересів, а іноді й інтересів вузьких кіл фінансових еліт, які стоять за таким депутатом. Зокрема, також активно практикується лобіювання індивідуальних інтересів третіх осіб, якими може бути будь-яка зацікавлена особа, яка має особисті зв'язки з депутатом або достатній матеріальний стан (так зване «кумівство» або «кумівство»). За словами Герасіної, «на виконавчу владу припадає понад 90% лобістського корупційного ринку», тому український бізнес намагається контролювати не лише законотворчий процес, а й займати ключові посади в органах виконавчої влади, на яких доступ до необхідних ресурси та здатність впливати на діяльність конкурентів для власної вигоди залежать»[33, с. 14].

Отже, український контекст лобізму часто пов'язаний із використанням неетичних методів комунікації, таких як неправомірна вигода, незадеклароване фінансування політичних діячів, формування тіньових зв'язків і закулісних домовленостей. користь, без урахування інтересів громадянського суспільства чи інших некомерційних структур. Слід зазначити, що на процес сприйняття лобізму та його розвиток, здебільшого впливав в Україні впливала і відчуває негативна спадщина радянського минулого. Враховуючи досить недемократичні та нелегітимні внутрішні риси українського лобізму, які можуть справляти негативний вплив на партнерство з іншими державами, особливо на західному полі, для України критично важливо мати можливість ефективно керувати власним іміджем на міжнародній арені та контролювати його динаміка. ключову

роль відіграють довгострокові перспективи у сфері публічної дипломатії[16, с.10].

З цією метою МЗС України у 2021 році вперше ініціювало розробку «Комунікаційної стратегії» та «Стратегії публічної дипломатії» (уповноважені особи, послы, працівники посольств і консульств) за кордоном відіграють важливу роль у просуванні публічної дипломатії України, організовуючи широкий спектр культурних та освітніх ініціатив, які сприяють взаєморозумінню та підтримці України як суб'єкта міжнародних відносин, а також активізують інтерес і симпатії міжнародної спільноти до України[19, с.8].

У 2020 році було започатковано окремі проекти, спрямовані на підвищення довіри та позитивного сприйняття України на міжнародній арені. Ці проекти базувалися на інформуванні про реформи, які оновлюють функціонування української держави та суспільства. На початку 2020-х намагання покращити імідж України продовжуються. Серед поточних заходів можна виділити інформування міжнародної спільноти про заходи протидії корупції в Україні, а також законодавчі ініціативи 2021 року проти олігархічного впливу. У контексті зовнішнього наративу владні кола наголошують на готовності українського суспільства до демократичного вирішення проблем, наявності публічного діалогу, відсутності авторитаризму та політичної незалежності. Внутрішня підтримка такого курсу передбачає посилення довіри до дій влади (які залишаються проблемними) та зовнішньої політики, яку підтримує переважна більшість українців. Першочергове завдання – отримати підтримку української зовнішньої політики з боку міжнародної аудиторії та симпатії масової свідомості. У контексті медіапозиціонування Україна активно прагне висвітлити свої ключові переваги, зокрема, багатство природних ресурсів, родючість землі, цінну історико-культурну спадщину тощо, зокрема, Україна спрямовує свої зусилля на самопопуляризацію. як

міжнародний незалежний суб'єкт, статус якого необхідно брати до уваги. Забезпечення позитивного іміджу в країнах стратегічного значення для України, зокрема, у державах G7, стратегічних партнерах та світових лідерах, є ключовим напрямком української публічної дипломатії[36].

Лобіювання як інструмент впливу на політичні процеси відіграє значну роль у формуванні міжнародної реакції на конфлікти та кризи. Це особливо актуально в контексті триваючого російсько-українського збройного конфлікту, який спалахнув у 2014 році з анексією Криму Російською Федерацією та подальшою військовою агресією на Сході України. Збройний конфлікт не лише змінив політичний ландшафт Східної Європи, а й суттєво вплинув на глобальну безпекову ситуацію. Тому особливої актуальності набуває лобіювання, оскільки воно є інструментом залучення міжнародної підтримки та формування міжнародної думки щодо конфлікту, формування політичного порядку денного країн-партнерів та міжнародних організацій. Ця війна змусила Україну та її міжнародних партнерів мобілізувати всі наявні ресурси для захисту суверенітету та територіальної цілісності країни. У цьому контексті лобізм став не лише механізмом передачі інформації та інтересів, а й інструментом стратегічної підтримки у виході з кризи. У 2022 році стратегічні комунікації України з партнерами стали основою для формування міжнародних коаліцій проти російської агресії. «Телефонна дипломатія» Президента України В.Зеленського, виступи перед парламентами інших країн, активна присутність у соціальних мережах та ЗМІ сприяли просуванню національних інтересів та утриманню уваги світової аудиторії. Зокрема, були спроби домовитися про деескалацію конфлікту, отримання військово-технічної допомоги для України, зменшення гуманітарної кризи, документування військових злочинів та підтримку фінансової стабільності. Зусилля були спрямовані на пошук міжнародної підтримки та співпраці в умовах кризи, а також вирішення низки

питань, пов'язаних із гуманітарною допомогою, фінансовою підтримкою та відновленням пошкодженої інфраструктури[26,с.249].

Лобіювання як інструмент національної безпеки має бути спрямоване на реалізацію національних інтересів України, захист її суверенітету, територіальної цілісності та інші аспекти.

Лобістські групи можуть виступати за розробку та впровадження заходів, спрямованих на: 1. Підвищення обороноздатності країни, у тому числі шляхом збільшення військових витрат, закупівлі сучасного озброєння, розвитку оборонних технологій та військової техніки. 2. Забезпечення безпеки громадян і території держави, включаючи посилення прикордонного контролю, боротьбу з тероризмом та організованою злочинністю, забезпечення безпеки об'єктів критичної інфраструктури. 3. Захист національних інтересів в різних сферах, включаючи економічні, політичні та соціальні аспекти[47].

Лобістські групи, що представляють інтереси різних сфер, можуть впливати на процеси прийняття рішень у структурах влади, представляючи інтереси правоохоронних органів, може впливати на політику прикордонного контролю та боротьбу з тероризмом і злочинністю

Водночас лобіювання можна використовувати для протидії потенційним загрозам безпеці. Наприклад, лобістські групи можуть допомогти вчасно виявити й оцінити ризики безпеці, а також розробити та впровадити ефективні заходи протидії цим загрозам. Такими заходами можуть бути: застосування військової сили, економічні санкції, дипломатичні переговори тощо [47]. Сполучені Штати відіграють особливу роль у підтримці України після повномасштабного вторгнення. Президентом України В. Зеленський і його команда доклали значних зусиль для залучення фінансової та військової допомоги від Сполучених Штатів, використовуючи як офіційні канали, так і приватні лобістські структури. Зокрема, за перший рік повномасштабного

вторгнення Україна витратила на лобіювання в США близько 5 мільйонів доларів[49].

Лобістською діяльністю на підтримку України займаються як державні структури, так і приватні лобістські компанії. Міністерство закордонних справ України, Посольство України в США та багато українських народних депутатів активно співпрацюють з американськими законодавцями та офіційними особами. Водночас провідні лобістські компанії у Вашингтоні, такі як Yorktown Solutions і BGR Group, найняті українською стороною для просування інтересів України в Конгресі та Білому домі. Завдяки зусиллям українського лобі Конгрес США неодноразово ухвалював пакети фінансової та військової допомоги Україні. Крім того, ухвалено декілька законопроектів, спрямованих на посилення санкцій проти Росії та збільшення фінансової підтримки України[57].

Незважаючи на значні успіхи, українське лобі стикається з низкою викликів. Серед них – конкуренція за увагу американських законодавців, необхідність постійно доводити доцільність виділення коштів на допомогу Україні, а також опір проросійських лобістських груп. Проте активна підтримка української діаспори в США та міжнародної спільноти надає українському фронту додаткові ресурси та можливості для подальшої боротьби.

Згідно зі звітом вченого Бена Фрімена під назвою «Лобістська битва до війни: російські та українські інтереси в Сполучених Штатах», російська сторона інвестувала 42 мільйони доларів у лобістські фірми. Для порівняння, українська сторона витратила лише 2 мільйони доларів. Переважна більшість витрат російської сторони (близько 38 мільйонів доларів) пішла на підтримку російських державних ЗМІ в США, таких як RT. Проте російські інтереси все одно суттєво перевищували фінансування українських ініціатив, вкладаючи значні кошти у традиційне лобіювання та піар. Для України застосування санкцій проти Росії розглядається як стратегічний вибір між дипломатією та

війною в умовах значної різниці у військово-економічному потенціалі двох країн, де застосування військової сили пов'язане з найдвичайно високими ризиками. Західні країни, які використовують санкції для послаблення потенціалу Кремля, і першочерговою метою України є відновлення контролю над втраченими територіями та мінімізація ризику подальшої агресії з боку Росії. Однак досягти таких цілей лише за допомогою санкцій практично неможливо. Тому в контексті стратегії України санкції мають застосовуватися з урахуванням різноманітних нюансів, доповнюватися іншими політичними інструментами та інтегруватися в ширші стратегії врегулювання конфлікту на Донбасі та у відносинах з Росією[51,с.346].

До введення обмежувальних заходів приблизно половина експорту та імпорту РФ припадала на Євросоюз. Росія, як експортер сировини, зокрема нафти і газу, спонукала Україну та країни ЄС до спільних дій щодо зменшення енергетичної залежності від російських енергоресурсів. В результаті було збільшено імпорт природного газу з Норвегії - обсяги норвезького газу на ринках ЄС перевищили поставки з Росії. Крім того, плануються поставки зрідженого газу з Катару та США. За взаємною домовленістю між державами ЄС та Україною було організовано реверсний транзит більш доступного природного газу в Україну через європейські ринки через газопроводи з Угорщини та Словаччини, що сприяло зменшенню енергетичної залежності України від Росії. Україна разом із міжнародними партнерами активно впроваджує персональні санкції. На сьогодні український уряд застосував близько 4900 індивідуальних обмежень, у тому числі 3300 санкцій проти фізичних осіб і 1600 проти юридичних осіб. Країни санкційної коаліції застосували в середньому від 1500 до 2000 індивідуальних обмежень проти російських громадян і компаній. Для забезпечення стратегічних інтересів України та міжнародного співтовариства необхідно досягти повної міжнародної

ізоляції Російської Федерації, відрізавши її від доступу до світових технологій, інвестицій та ринків. Важливим кроком у цьому напрямку є зниження цінової стелі на російську нафту до 30-35 доларів за барель у 2023 році, що сприятиме завданню значних економічних втрат агресору. Необхідно посилити індивідуальні санкції проти всіх суб'єктів, які сприяють діяльності Кремля та державних корпорацій, які підтримують режим. Особливої уваги заслуговують великі російські корпорації, такі як «Росатом», який має іноземні контракти на 200 мільярдів доларів, а також олігархи, які входять до списку 100 найбагатших людей за версією російського Forbes [47; 46, с. 144].

Аналітичні центри відіграли ключову роль у прагненні проукраїнського лобі отримати військову підтримку Сполучених Штатів, лише з Атлантичною радою було встановлено близько шестисот контактів. Атлантична рада оприлюднила дослідження під назвою «Підтримка західною громадськістю посилення допомоги Україні проти Росії». Дослідження було замовлено Фондом Віктора Пінчука та Ялтинською європейською стратегією, але не згадується, що фонд щорічно вносить від 250 000 до 499 000 доларів США в Atlantic Council або що Пінчук, який є другою найбагатшою людиною в Україні, працює в міжнародна консультативна рада мозкового центру. Проукраїнське лобі, незважаючи на свої зусилля, не змогло досягти безпольотної зони, за яку виступають кілька аналітиків Atlantic Council. Маючи обмежені ресурси, Україна критично залежить від міжнародної допомоги для відновлення своєї економіки та підтримки обороноздатності. Європейський Союз виступає ключовим міжнародним актором, надаючи значну фінансову, гуманітарну та військову підтримку Україні в її конфлікті з Російською Федерацією, а також сприяє підтримці України на міжнародній арені[36].

Не менш значущим був той факт, що українські біженці в Європі демонстрували досить пристойну поведінку та відносно безпроблемно

інтегрувалися в приймаючі країни, чим сприяли формуванню позитивних уявлень про українську націю. Ці обставини створили оптимальні умови та сприяли зусиллям української дипломатії у формуванні проукраїнських настроїв у світі. Президент Зеленський у своїх виступах перед парламентами держав-союзників регулярно наголошував, що його слова були також адресовані громадянському суспільству. Такі прямі звернення до народів знайшли резонанс, що підтверджено аналізом суспільних настроїв за кордоном[49].

Отже, українським лобістам вдалося досягти значних успіхів у залученні фінансової та військової допомоги з боку ЄС. 6 січня 2023 року було ратифіковано Меморандум про взаєморозуміння та Угоду про позику між ЄС та Україною щодо надання Україні макрофінансової допомоги. У рамках цієї ініціативи до державного бюджету України було перераховано 18 млрд євро, що еквівалентно 19,5 млрд доларів США. На початку повномасштабного конфлікту загальна сума бюджетної підтримки з боку ЄС досягла 26 млрд євро. Крім коштів, які надходять до фонду держбюджету, протягом 2023 року ЄС направив кошти на допомогу Україні в рамках окремих проектів. Так, Рада ЄС вирішила створити Європейський фонд миру, кошти з якого виділено на закупівлю зброї для України [57]. В абсолютних показниках лідером серед держав, які направили кошти до фонду державного бюджету України, є США. У 2023 році до бюджету України від цієї держави надійшло близько 11 мільярдів доларів США. Окрім бюджетної допомоги, у 2023 році Україна отримала понад 21 мільярд доларів військової допомоги від США. Решту надали до загального фонду держбюджету інші союзники, найбільші з яких: Японія – 3,6 мільярда доларів США; Канада - 1,7 млрд доларів США; Великобританія – понад 1 млрд доларів США. Аналіз показує, що основними постачальниками фінансової допомоги Україні були ЄС, США, Японія, Велика Британія та МВФ, а військової – США, Великобританія, ЄС, Німеччина, Норвегія. Якщо аналізувати, який тягар взяли

на себе наші партнери, то лідерами допомоги є країни Балтії – Естонія, Литва та Латвія. Їх особистий внесок був не таким великим в абсолютних цифрах, але найбільшим відносно ВВП цих країн[47].

Багато країн ЄС також збільшили військову допомогу Україні, зокрема постачання зброї, амуніції та військової техніки. Були підписані угоди про співпрацю з країнами ЄС, зокрема з Великою Британією, Францією, Німеччиною, Італією, Нідерландами, Данією, а також з Канадою, Фінляндією та Латвією.

Надання Україні статусу кандидата на вступ до Європейського Союзу 23 червня 2022 року можна розглядати як вагомий результат лобістських зусиль української влади та її представництв в ЄС. ЄС. Лобісти використовували різні канали комунікації, включаючи офіційні зустрічі, публічні виступи та прямі звернення до лідерів ЄС та їхніх радників. Головною стратегією було підкреслити важливість України як стратегічного партнера для Європи, який сприяє зміцненню стабільності та безпеки на континенті. з корупцією.

У рамках співпраці України з ЄС створено механізм координації дій щодо підтримки України в боротьбі з російською агресією, так званий Рамштайнський формат, який сприяє координації поставок військової техніки та озброєння з держав-членів в Україну, ідентифікуючи потреби та пріоритети українських збройних сил. Платформа координує розвідку між учасниками, дозволяючи Україні отримувати важливу інформацію для планування оборонних операцій, а також розробки спільних стратегічних планів і реагування на дії агресора, забезпечення скоординованих дій на міжнародному рівні. Відповідно до резолюції Європейської Ради від 23 березня 2023 року, ЄС та його держави-члени підтримують нагальні військові та оборонні потреби України, зокрема негайне постачання наземної зброї та боєприпасів, а також артилерійських боєприпасів, за умови, що особливий характер політика безпеки та оборони

певних держав-членів не підривається. Крім того, ЄС прийняв нову оборонну стратегію ЄС «Стратегічний компас безпеки та оборони для Європейського Союзу» у березні 2022 року[46,с.144].

Отже, все вищезазначене свідчить про активне прагнення міжнародної спільноти підтримати мирне врегулювання в Україні, також про важливість України як ключового елемента у забезпеченні регіональної та глобальної стабільності. Крім того, участь у Саміті багатьох світових лідерів та глав урядів свідчить про широку міжнародну солідарність з Україною та визнання її зусиль на дипломатичній арені. Зусилля України щодо реалізації своїх інтересів на міжнародному рівні сприяли мобілізації значної підтримки та уваги до її ситуації, з якими стикається Україна, такі зусилля не лише сприяють її стратегічним інтересам, а й зміцнюють її позиції як активного учасника формування міжнародної політики миру та безпеки.

Висновки до розділу 3

З вищесказаного ми можемо зробити висновок, що найактивніша лобістська діяльність відбувається у політичних системах, де лобізм є повноцінним політичним інститутом. У таких системах законодавчо закріплено канали зв'язку груп інтересів та владних інституцій. Уряд та громадськість веде серйозний контроль і за діяльністю політиків, і за діяльністю груп інтересів та їхніх представників.

Найбільша кількість методів доступна групам, які контролюють велику кількість матеріальних ресурсів. Галузеві лобісти витрачають на фінансування передвиборних кампаній кандидатів у мільйони доларів. Групи, більш обмежені у матеріальних ресурсах, використовують методи, які потребують залучення великої кількості людей, або об'єднуються у коаліції.

Регіональна, американська модель лобіювання відрізняється своєрідною триланковою системою, в якій присутні групи інтересів, посередники (професійні лобісти) та законодавці. У такій моделі групам тиску не дозволяється безпосередній доступ до влади і їм доводиться працювати через посередників, діяльність яких регулюється законодавством. До цієї моделі відносяться такі країни, як США, Канада, Австралія, Нова Зеландія. Окремі дослідники відносять і Великобританію.

В останні десятиліття регулювання діяльності представників груп інтересів поступово ставало дедалі жорсткішим. Наприклад, в США у 2007 році було введено «Акт про чесне керівництво та відкритий уряд». Закон вимагає щоквартальне обов'язкове надання до Секретаріату Сенату інформації про клієнтів та гонорарів лобістів, а також забороняє представникам законодавчої та виконавчої гілок влади США отримувати будь-які подарунки, послуги та оплату від лобістів чи іноземних представників. Для того, щоб знизити рівень політичного лобізму, «Акт 2007 року про чесне керівництво і відкритий уряд» заборонив сенаторам у відставці два роки займатися лобістською діяльністю. Для колишніх членів Палати представників встановлено річний термін такої заборони.

Другою моделлю, що розглядається нами, стала континентальна або європейська, яка не передбачає надто суворого законодавчого регулювання лобізму. У цій моделі надається перевага регулюванню поведінки чиновників. Перші спроби регулювати діяльність лобістів прийшли лише в 1990-х роках. За ці роки реєстрацію лобістів так і не зробили обов'язковою. Така система відкриває широкі можливості для корупції та ставить великі економічні групи інтересів у найкраще становище. Стурбовані зростанням впливу корпоративних лобістів на політичний порядок денний у Європі, групи, які становлять соціальні та екологічні інтереси, починають об'єднуватися у коаліції. До цієї моделі

відносяться країни ЄС зі сталими демократичними принципами – Франція, Німеччина, Австрія.

Країни Центральної Європи, які нещодавно увійшли в ЄС і мають спадок радянського політичного минулого сприймають лобіювання двояко. Частина суспільства негативно ставиться до цього явища, наслідуючи минулі політичні образи, частина – прагне долучитися до законодавчих і демократичних процесів ЄС. Найбільш успішною в прийнятті законів щодо лобізму є Польща. Лобізм потребує певної прозорості політичної системи. Режими, де процеси прийняття рішень є непрозорими, суб'єкту лобізму набагато важче визначити ключових осіб, які приймають рішення, зрозуміти, які фактори впливають на процес прийняття політичного рішення. Діяльність щодо просування інтересів у таких умовах буде малоефективною та сильно ускладненою. До таких країн можна віднести Чехію, Словаччину, Угорщину, тобто країни з перехідною демократією.

Україна, як й інші країни перехідної демократії активно рухається на шляху прийняття законодавства про лобізм в контексті встановлення демократичних принципів управління та як необхідної складової вступу в ЄС. Однак в умовах зовнішньої агресії це робити досить складно. В Україні використовується комплексний підхід до зовнішньополітичного лобіювання, включаючи діяльність дипломатичних представництв, участь у міжнародних організаціях, співпрацю з громадськими та бізнесовими структурами. Це дозволяє країні ефективно захищати свої національні інтереси, сприяти розвитку міжнародного співробітництва та зміцнювати свій міжнародний вплив. Важливу роль у сприянні діалогу та співпраці з партнерами по всьому світу відіграють дипломатичні представництва посольств і консульств України в інших країнах. У свою чергу, українські групи інтересів беруть активну участь у міжнародному лобіюванні та формують позитивний імідж України на міжнародній арені, використовуючи стратегію публічної дипломатії,

спрямовану на формування прозахідного та демократичного іміджу країни перед західними партнерами. Україна також налагоджує тісні стосунки з міжнародними організаціями, такими як ЄС та НАТО, щоб забезпечити підтримку своїх позицій на міжнародній арені та можливість активно впливати на міжнародні процеси, зміцнювати свій авторитет. Лобіювання в умовах російсько-української війни стає складним і важливим аспектом зовнішньополітичної діяльності обох сторін конфлікту. У цьому контексті лобіювання стає важливим інструментом для отримання підтримки та мобілізації ресурсів у боротьбі за вирішення конфлікту між Росією та Україною.

ВИСНОВКИ

Враховуючи отримані результати дослідницької роботи, можна резюмувати, що лобіювання відіграє ключову роль у забезпеченні «балансу сил» у суспільстві через представництво широкого кола груп інтересів. Ці групи, часто репрезентуючи різні верстви суспільно-політичного прошарку, сприяють розвитку політичного діалогу, а також інформують владні структури та посадових осіб про актуальні питання порядку денного. Лобіювання як політичний інструмент має своє коріння у появі представницьких систем управління та появі різних груп інтересів у суспільстві з появою демократичних систем управління. Лобізм виник як реакція на розвиток демократичних процесів у суспільстві, коли необхідно було забезпечити ефективне представництво різноманітних інтересів громадян перед органами влади. Інтереси різних соціально-економічних груп суспільства потребували ефективного вираження та захисту, що призвело до формування груп, які об'єдналися для представлення їхніх інтересів в органах влади. Зокрема, у цьому контексті лобіювання також може виступати механізмом зворотного зв'язку для влади, оскільки дає змогу відстежувати зміни в суспільних настроях, їхніх очікуваннях та адаптувати політику відповідно до них. Таким чином, лобізм не лише впливає на сфери реалізації конкретних групових інтересів, а й формує загальнополітичні процеси в суспільстві, сприяючи більш ефективному та відповідальному управлінню.

Основним викликом лобізму є його потенційне перетворення на інструмент тіньового впливу та набуття корупційного характеру. Відсутність прозорості та регламентації взаємодії між лобістами та центрами прийняття рішень може призвести до ухвалення законопроектів, які обслуговують інтереси вузьких кіл олігархічних еліт або окремих осіб, що призводить до

непропорційного впливу на політичні рішення та може порушити баланс представництво інтересів суспільства та вплив на справедливість законодавчих ініціатив. Неадекватність законодавчої бази моніторингу та обліку діяльності лобістів підриває довіру до політичних інститутів, що дестабілізує політичну систему в цілому. Подальша тенденція до інституціоналізації лобізму була визначена інституційними реформами, такими як створення законодавчих органів, які вимагали ширшої участі громадськості в прийнятті рішень. Розвиток ринкових економічних відносин також сприяв формуванню лобістських груп, які діяли на користь певних галузей або бізнес-інтересів. Зростання доступу до інформації, дозволило активізувати лобіювання, оскільки групам легше координувати свою діяльність та мобілізувати громадську підтримку. З'явилися спеціалізовані фірми та консультанти, які надавали лобістські послуги, а також лобістські асоціації та асоціації, які сприяли формалізації цієї діяльності. З появою таких негативних проявів лобістської діяльності, як корупція чи недостатня прозорість, зросла потреба в регулюванні лобіювання шляхом прийняття відповідних нормативно-правових актів. Багато країн прийняли закони та політику, що регулюють діяльність лобістів, встановлюють правила їх поведінки, вимоги до звітності та прозорості. Поряд із законодавчим регулюванням важливим аспектом є створення етичних стандартів, які визначають прийнятні норми поведінки лобістів та їхніх клієнтів.

Гене́за лобізму та форми інтерпретації лобістських практик у політичному процесі пройшли довгий шлях, еволюціонуючи від концептуалізації лобістської діяльності як нелегітимного, стихійного, неконституційного явища до законного, професійного та демократичного ефективного механізму представництва інтересів та його подальший розвиток як одна з форм впливу. Лобіювання в міжнародних відносинах є складним явищем, що відображає участь держав, міжнародних організацій та різних корпорацій, та громадські

організації, у впливі на міжнародні рішення та політику. Лобіювання може впливати на формування зовнішньої політики країн і міжнародних стратегічних відносин, включаючи: альянси, конфлікти та міжнародні угоди. Учасники міжнародних організацій можуть впливати на прийняття рішень через лобіювання та коаліції з іншими країнами чи групами. Активізація міжнародного лобізму зумовлена не лише тенденціями глобалізації, а й його здатністю впливати на міжнародні відносини, де ключовими акторами є не лише держави, а й різноманітні недержавні суб'єкти, такі як міжнародні корпорації, глобальні фінансові інституції, міжн. організації, здатні формувати глобальну політику через свої лобістські мережі. Слід зазначити, що міжнародне лобіювання є засобом реагування на глобальні виклики, кризи та загрози для вироблення спільної політики щодо їх вирішення. У цьому контексті лобістські зусилля в міжнародних відносинах можуть бути ефективним інструментом для реалізації національних інтересів держав для досягнення ними стратегічних цілей (національна безпека, економічні вигоди, політичний тиск).

Через три роки після вторгнення лобізм виявився для України вагомим інструментом протидії російській агресії та зміцнення власної геополітичної позиції. Системні та цілеспрямовані зусилля українських лобі у міжнародному просторі залучили значну підтримку з боку західних держав, що проявилось у фінансовій, військовій та консультативній допомозі. Це, зокрема, укладення двосторонніх угод, ініціювання санкційних механізмів проти агресора та активна участь у багатосторонніх діалогах для формування коаліції на підтримку суверенітету України. Українська дипломатія за президентства Зеленського пройшла шлях від стратегічного підходу «спочатку економіка» до стратегії «насамперед безпека». Післявоєнне відновлення країни має базуватися на євроінтеграції та відповідній державній реформі. Для створення адекватних механізмів захисту, здатних стримувати Росію від нових актів агресії, є нагальна

потреба в дієвих гарантіях безпеки, які Україна може отримати лише шляхом лобіювання цього інтересу серед міжнародної спільноти. Відповідно, основною метою української держави є трансформація національного інтересу «безпеки» у спільний із західними партнерами, і в процесі аналізу зовнішньої політики України виявилось, що це стратегічне завдання частково виконано. Пріоритетним тут є розвиток стратегічного партнерства з США та країнами Європи, спрямованого, насамперед, на підвищення обороноздатності України, і тут доцільним буде використання терміну «partners-in-arms» (партнери, брати по зброї). Виходячи з усього вищесказаного, є підстави стверджувати, що український досвід свідчить про високий потенціал зовнішньополітичного лобіювання як інструменту захисту національних інтересів у міжнародних відносинах. Результати дослідження підкреслюють, необхідність подальшої інтеграції України у світові політичні процеси, розвитку власних лобістських мереж, а також забезпечення належного моніторингу та оцінки їх діяльності для забезпечення довгострокової підтримки з боку міжнародних партнерів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Американці прозріли або як діаспора у США лобіює інтереси України / Пряма мова Львова. 2022. URL: <https://www.nta.ua/amerykanczi-prozrily-abo-yak-diaspora-u-ssha-lobiyuye-interesy-ukrayiny>
2. Биковець В. Лобізм у системі представництва інтересів : [Електронний ресурс] / Політичний менеджмент. – 2006. – №5. С.44-52. URL: <http://dspace.nbuiv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/9653/04-Bukovets.pdf>
3. Виговський Д. Суть лобізму як категорії політичної науки : [Електронний ресурс] / Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку : Зб. наук. пр. – Львів, 2008. – Вип. 20 – С. 42-48. URL: <http://dspace.nbuiv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/25668/09-Vygovskiy.pdf?sequence=1>
4. Вінниченко О. Перспективи застосування досвіду інституціоналізації лобізму у США у вітчизняній системі публічного управління // Вісник Дніпровської академії неперервної освіти / Публічне управління та адміністрування. – 2023. – № 2 (5). – С. 7-10.
5. Вінниченко О. Сутність і поняття інституалізації лобізму у системі публічного управління // Ефективність державного управління : зб. наук. пр. – 2023. – Вип. ¾. С. 33-39.
6. Воробель У. Інститут «amicus curiae» у праві країн англосаксонської правової сім'ї // Слово національної школи суддів України. - 2019. - № 3 (28). - С.163 -178.
7. Ворчакова І. Технології та механізми лобіювання інтересів: зарубіжний досвід та українська специфіка : [Електронний ресурс] / Український науковий журнал “ОСВІТА РЕГІОНУ”. – 2015. – № 2. URL: <https://social-science.uu.edu.ua/article/1316> (дата звернення: 07.03.2024).

8. Газізов М. М. Концептуальні підходи до дослідження феномену лобізму : [Електронний ресурс] / Державне будівництво. – 2015. – № 1. URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2015-1/doc/4/05.pdf> (дата звернення: 07.03.2024).

9. Герасіна Л.М. Практики лобізму в політичному процесі України та світу: політико-соціологічний аспект : [Електронний ресурс] / Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». – 2016. – № 3 (30). – С. 6-16. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/14584/1/Gerasina_6-17.pdf

10. Горник В.Г., Масик-Бесова М.З., Євмешкіна О.Л. Проблемні аспекти лобізму в системі державного управління : [Електронний ресурс] / Право та державне управління. – 2023 р. – № 2. – С. 366-371. Режим доступу: http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/2_2023/53.pdf

11. Длугопольський О. Моделі лобіювання інтересів: світовий досвід та українська специфіка / Журнал європейської економіки. – 2006. – № 1. – С. 30-57.

12. Допомога США Вірменії цього річ збільшилася на 40% – посольство. – 2019. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-virmeniya-dopomoga-usa/30256206.html>

13. Євченко Р.І. Інституалізований лобізм, як конвенціональна практика політичної участі : [Електронний ресурс] / Політичне життя. – 2022. – № 4. – С. 31-37. URL: <https://abstracts.donnu.edu.ua/article/view/13514>

14. Євченко Р.І. Феномен лобізму: інтерпретація природи і моделі організації діяльності / Міжнародні та політичні дослідження. – 2022. – Вип. 35. – С. 157-166. URL: <http://heraldiss.onu.edu.ua/article/view/263730/262760>

15. Жарикова А. Україна знизил витрати на лобіювання в США на понад 90%, РФ витрачає вдесятеро більше. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2024/03/4/710701>.

16. Журба Ю.А., Гончаренко О.А. Лобізм: загальнотеоретичний аналіз : [Електронний ресурс] / Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. – 2016. – № 3. – С. 9-12. URL: <http://apnl.dnu.in.ua/arkhiv?id=21>

17. Закон України “Про лобізм”. Проект від 20.09.2016 № 5144 URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JH3YW00A?an=3>

18. Закон України “Про доброчесне лобіювання”. № 3606-IX станом на 23.02.2024 р. [Введення в дію від 01.01.2025]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3606-IX#Text>

19. Капітоненко М. Антиросійські санкції: інструмент впливу чи демонстрація безсилля? : [Електронний ресурс] / Міжнародний центр перспективних досліджень. – 2018. – С. 7-12. URL: https://icps.com.ua/assets/uploads/images/images/eu/t_sankcii_a5_ukr_6_.pdf

20. Кіянка І. Порівняльний аналіз діяльності груп тиску: приклади Канади, Великобританії, Німеччини та Франції : [Електронний ресурс] // Науковий вісник ужгородського університету / Серія: Політологія, соціологія, філософія. – 2010. – № 15. – С. 72-76. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/7967>

21. Ключник Р.М. Лобізм як технологія зовнішньої політики Ізраїлю щодо США : [Електронний ресурс] / Філософія та політологія в контексті сучасної культури. – 2023. – Т. 15. – № 2. – С. 98-104. URL: <https://fip.dp.ua/index.php/FIP/article/view/1180>

22. Ковальська М. Пріоритети публічної дипломатії України на початку 2020-х рр. : [Електронний ресурс] / Діалог: медіастудії. – 2021. – Вип 27. – С. 120-130. Режим доступу:

https://www.researchgate.net/publication/360351362_Priorities_of_the_Ukraine's_public_diplomacy_in_the_early_2020s

23. Копанчук О.Є. Механізми захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин : дис. ... канд. наук з держ. Управління : спец. 25.00.05 – державне управління у сфері державної безпеки та охорони громадського порядку : [Електронний ресурс] / Національний університет цивільного захисту України. – Харків, 2020. – 217 с. Режим доступу: <https://nuczu.edu.ua/images/topmenu/science/spetsializovani-vcheni-rady/dis01Kopanchuk.pdf>

24. Коцупал Д.В. Лобізм у публічному управлінні: сутність, особливості та функції // Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія «Публічне управління та адміністрування». 2023. Т. 34(73). № 5. С. 30–35. URL: http://pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2023/5_2023/6.pdf

25. Кресіна І.О. Українська національна свідомість і сучасні політичні процеси (етнополітологічний аналіз) / Київ: Вища школа. – 1998. – 392 с.

26. Криштанович М.Ф. Механізми державної політики України щодо забезпечення національної безпеки / Публічне управління та митне адміністрування. – 2019. – № 3 (22). – С. 248-253.

27. Крупник А. Законодавче регулювання лобізму в Україні: у чому загроза для громадянського суспільства? [Електронний ресурс].- Режим доступу: <https://uplan.org.ua/analytics/zakonodavche-rehuliuivannia-lobizmu-v-ukraini-u-chomu-zahroza-dlia-hromadianskoho-suspilstva/>

28. Кушніренко О.Г., Дягілев О.В. Політико-правовий інститут лобізму: досвід нормативного регулювання країн Євросоюзу та шляхи легалізації в Україні : [Електронний ресурс] / Державне будівництво та місцеве самоврядування. – 2010. – Вип. 19. – С. 46-56. Режим доступу: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/3117/1/Kyshnirenko_Dagilev_46.pdf

29. Кучерявий В. Теоретичні основи лобізму в Україні : [Електронний ресурс] / Věda a perspektivy. – 2023. – № 10(29). – С.152-164. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/vp/article/view/6847>

30. Лавренов Д.А. Особливості лобізму в сучасній Україні [Електронний ресурс] / Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. – Київ, 2016. – 187 с. URL: https://scc.knu.ua/upload/iblock/ac5/dis_Lavrenov%20D.A..pdf

31. Легалізація лобізму в Україні. Аналіз законопроектів. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2024/03/lobbying.pdf>

32. Лись М. В. Лобізм як політична технологія: інституціоналізація в Україні // Правова просвіта. – 2017. – № 11. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pravprs_2017_11_4

33. Лубінець Д.В. Англосаксонська та континентальна моделі регулювання лобізму: порівняльний аналіз // [Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Історія. Політологія](#). – 2018. – Вип. 21. – С. 190-196. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vmdu_ip_2018_21_26

34. [Лубінець Д. В.](#) До питання про типологію українського лобізму // [Політикус](#). – 2019. - Вип. 4. – С. 34-40. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/polit_2019_4_8

35. [Лубінець Д. В.](#) Теоретичні підходи до поняття лобіювання та його типології [Електронний ресурс] / Д. В. Лубінець // [Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Історія. Політологія](#). - 2018. - Вип. 22-23. - С. 226-235. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vmdu_ip_2018_22-23_26

36. Міжнародна допомога Україні: підсумки 2023 і тренди 2024 року / Національний інститут стратегічних досліджень. – 2024. URL:

<https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/mizhnarodna-dopomoha-ukrayini-pidsumky-2023-i-trendy-2024-roku>

37. Мохончук Б., Мокроусова О. Лобіювання та адвокація: міжнародні стандарти, зарубіжний досвід та перспективи правового регулювання в Україні : [Електронний ресурс] / Український часопис конституційного права. – 2023. – № 4 (29). – С. 77-90. Режим доступу: <https://doi.org/10.30970/jcl.4.2023.6>

38. Мусієнко І.В. Етнічний лобізм як інструмент нарощування «м'якої сили» України : [Електронний ресурс] / Національний інститут стратегічних досліджень. – Київ. – С. 1-13. URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/c6c57e96-7cb7-4321-b7b2-5bb3502ed64f/content>

39. Недюха М., Федорін М. Лобізм як соціально-політичний феномен: сутність і засоби впливу / Віче. – 2010. – № 3. – С. 22–25. URL: <https://veche.kiev.ua/journal/1857/>

40. Нестерович В.Ф. Тенденції щодо конституційно-правового регулювання лобіювання у Великій Британії та Ірландії / Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. – 2015. – №3. – С.28-37.

41. Одінцова О.О. Правове регулювання лобізму в сучасній Україні (загальнотеоретичне дослідження) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень : [Електронний ресурс] / Олена Олексіївна Одінцова. – Одеса, 2008. – 21 с. Режим доступу: <https://dspace.onua.edu.ua/items/d1ff1108-bc3a-49d6-a2db-2b409e16ab9d>

42. Пашков М. Зовнішньополітична стратегія України: орієнтири і реалії / Аналітичний центр: "Центр Разумкова". – 2021. URL:

<https://razumkov.org.ua/statti/zovnishnopolitychna-strategiia-ukrainy-oriientyry-i-realii>

43. Пашков М. Зовнішня політика України в контексті геополітичних процесів. URL: <https://razumkov.org.ua/images/2024/02/29/2024-PAKT-5.pdf>

44. Про запобігання корупції: Закон України від 2014 р. з доповненнями. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>

45. Рачинська М.П. Концепції теоретичної ідентифікації лобізму в сучасній західноєвропейській науці / Вісник НАДУ при Президентіві України. – 2017. – № 1. – С. 42-50.

46. Редькіна А. Українські національні інтереси й цінності: суспільне усвідомлення та переоцінка : [Електронний ресурс] / Політичні дослідження (Political Studies). – №1 (5). – С. 144-162. Режим доступу: <http://pd.ipiend.gov.ua/article/view/280397>

47. Редько Д. Підсумки року: Україна здійснила стратегічний прорив у дипломатії сучасності / Укрінформ. – 2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3635494-pidsumki-roku-ukraina-zdijsnila-strategicnij-perelom-u-diplomatii-sucasnosti.htm>

48. Росенко М.О. Лобізм і його роль в діяльності сучасних парламентів. Шляхи удосконалення регламентації діяльності лобістів в парламенті України : [Електронний ресурс] / Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2010. – № 11. Режим доступу: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=214>

49. Саєнко В. Зеленський розповів подробиці першого Саміту миру для України. / Інформаційне агентство "УНІАН". – 2024. URL: <https://www.unian.ua/politics/zelenskiy-rozpoviv-podrobici-pershogo-samitu-miru-dlya-ukrajini-12623613.html>

50. Солодкий С. Україна на світовій арені: національні інтереси і стратегічні пріоритети / Реанімаційний пакет реформ. – 2023. URL:

<https://rpr.org.ua/news/ukraina-na-svitoviy-areni-natsionalni-interesy-i-stratehichni-priorytety/>

51. Старовойтов Д.Ф. Лобіювання як інструмент запобігання та протидії безпековим загрозам : [Електронний ресурс] / Збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції «Національна безпека в умовах війни, післявоєнної відбудови та глобальних викликів XXI століття» (м. Житомир, 7-8 грудня 2023 року). – Житомир: Житомирська політехніка, 2023. – С. 345-349. Режим доступу: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2024/02/345.pdf>

52. [Сумська В. В.](#) Лобіювання як інструмент публічного врядування: зарубіжний досвід / В. В. Сумська // [Теорія та практика державного управління](#). - 2011. - Вип. 4. - С. 491-497. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpdu_2011_4_71

53. Тарасовський Ю. Верховна Рада ухвалила закон про лобізм. Він запрацює після запуску Реєстру прозорості від НАЗК. URL: <https://forbes.ua/news/verkhovna-rada-ukhvalila-zakon-pro-lobizm-vin-zapratsyue-pislya-zapusku-reestru-prozorosti-23022024-19433>

54. Тихомирова Є. Лобізм як складова міжнародного PR : [Електронний ресурс] / Політичний менеджмент. – 2005. – № 1. – С. 143-151. Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/8729>

55. Трофименко А., Лубінець Д. Основні тенденції становлення та функціонування лобіювання в США : [Електронний ресурс] / Історико-політичні проблеми сучасного світу: Збірник наукових статей. – Чернівці: Чернівецький національний університет, 2019. – Т. 39. – С. 156-163. Режим доступу: <https://doi.org/10.31861/mhpi2019.39.156-163>

56. Трофименко А.В. Концептуальні підходи до розуміння лобізму : [Електронний ресурс] // Вісник Маріупольського державного університету /

Серія: Історія. Політологія. – 2014 р. – Вип. 10. – С. 112-123. Режим доступу: https://shron1.chtyvo.org.ua/Trofymenko_Anastasiia/Kontseptualni_pidkhody_do_rozuminnia_lobizmu.pdf

57. У 2023-му нафтогазові доходи РФ обвалюються вдвічі, а ВВП впаде на 8%. / Прогнози деградації російської економіки від KSE. – 2023. URL: <https://forbes.ua/money/u-2023-naftogazovi-dokhodi-rf-obvalyatsya-vdvichi-a-vvp-vpade-na-8-prognozi-degradatsii-rosiyskoi-ekonomiki-vid-kse-03012023-10874>

58. Фельдман П. Международный лоббизм в условиях глобальной дестабилизации / Международные отношения. – 2015. – № 3. – С.336-340

59. Чорнописький В. Інституціоналізація лобізму в країнах Вишеградської групи та вплив на євроінтеграційні процеси: досвід для України / В. Чорнописький // Вісник Львівського університету. Філософсько-політологічні студії. - 2021. - Вип. 39. - С. 157-163. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlu_fps_2021_39_22

60. Яровой Т.С. Генезис розуміння феномену лобізму у вітчизняній науковій думці: від протонаукового етапу до пошуку концептуальних підходів // Європейський вимір реформування публічного управління в Україні: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (2 листопада 2018 року) / за заг. ред. О. І. Пархоменко-Куцевіл. – Київ: Персонал. – 2018. – С. 131-133. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1278>

61. Яровой Т.С. Генеза та сучасні погляди стосовно визначення поняття лобізму в державному управлінні / Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2016. – № 12. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1281>

62. Яровой Т.С. Концептуальні засади лобіювання як інструмент реалізації цілей державної безпеки : [Електронний ресурс] / Інвестиції: практика та досвід. – 2020. – № 2. – С.99-103. Режим доступу: <https://pdfs.semanticscholar.org/b779/92224afc4da00eb99d45069bfe07161db667.pdf>

63. Яровой Т.С. Лобізм: визначення поняття в рамках теоретико-дискусійного поля та нормотворчого процесу / Публічне Урядування. – Київ, 2018. – С. 276–285.

64. Яровой Т.С. Лобізм: механізм відстоювання інтересів громадян, чи інструмент втручання у внутрішню політику держави? аналіз проблеми та шляхи її вирішення : [Електронний ресурс] / Правове регулювання лобіювання в Україні: проблеми та перспективи: матеріали круглого столу. – Київ. «Видавництво Людмила». – 2019. – С. 10-18. Режим доступу: <https://www.academia.edu/105745748/%D0%9B%D0%9E%D0%91%D0%86%D0%97%D0%9C>

65. Яровой Т.С., Бондаренко О.Г. Реалізація цивілізованого лобізму у сфері публічного управління: питання теорії та практики : [Електронний ресурс] / Право та державне управління. – 2023. – № 3. – С. 151-158. Режим доступу: http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/3_2023/23.pdf

66. Agreement between the European Parliament and the European Commission on the transparency register for organisations and self-employed individuals engaged in EU policy-making and policy implementation 2014. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014Q0919\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014Q0919(01))

67. Bentley A. The process of government: a study of social pressures / Chicago: University of Chicago Press. 501 p. [in English]. – 1908. – 501 p.

68. Bunea A. Regulating European Union lobbying: in whose interest? Journal of European Public Policy. – 2018. – 26 p. URL: https://www.researchgate.net/publication/328602737_Regulating_European_Union_lobbying_in_whose_interest (дата звернення: 13.03.2024).

69. Code of Conduct governing lobbyists. Rules of Procedure of the European Parliament. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/RULES-9-2019-07-02-TOC_EN.html (дата звернення: 18.03.2024).

70. Dahl R. Who Governs? Democracy and Power in an American City / New Haven: Yale University Press. – 1961. – 355 p.
71. David E. Epter. Introduction to Political Analysis / Cambridge. Mass.: Winthrop publishers. – 1997. – 584 p.
72. Duverger M. Party Politics and Pressure Groups / A Comparative Introduction. – NY: Crowell, 1972. – 168 p.
73. Transparency: key MEPs to declare meetings with lobbyists. URL: <https://www.europarl.europa.eu/topics/en/article/20190124STO24226/transparency-key-meps-to-declare-meetings-with-lobbyists> (дата звернення: 24.03.2024).
74. Facchinetti R. Viewpoint: why Brussels has 10000 lobbyists / – New York Times, 1994. – Sec. 3. – P. 9
75. Fathizadeh F., Cleveland-Stout N. Ukraine far outperforms Russia — on the lobbying front, in Washington. – 2022. URL: <https://responsiblestatecraft.org/2022/07/21/ukraine-far-outperforms-russia-on-the-lobbying-front-in-washington/>
76. Jeffrey M. The Interest Group Society / Wilcox. – Clyde: Routledge. – 2018. – 268 p.
77. Lehmbruch G. Demokratisches System und politische Praxis der Bundesrepublik / München: Verlag. – Piper Verlag. – 1971. – 506 p.
78. La réglementation juridique des activités de lobbying dans le contexte de la prise de décision publique (Recommandation CM/Rec(2017)2 et exposé des motifs). URL: <https://rm.coe.int/la-reglementation-juridique-des-activites-de-lobbying-dans-le-contexte/168073ed67>
79. Lobbying in the European Union: current rules and practices. URL: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2003/329438/DG-4-AFCO_ET\(2003\)329438_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2003/329438/DG-4-AFCO_ET(2003)329438_EN.pdf) (дата звернення: 23.03.2024).

80. Meynaud J. Nouvelles etudes sur les groupes de pression en France / Paris : Librairie Armand Colin, 1962. – 448 p.

81. OECD. Lobbying. 2022. URL: <https://www.oecd.org/governance/ethics/lobbying/> (дата звернення: 26.03.2024).

82. OECD. Recommendation of the Council on Principles for Transparency and Integrity in Lobbying. 2024. URL: <https://legalinstruments.oecd.org/public/doc/256/256.en.pdf> (дата звернення: 26.03.2024).

83. PACE. Lobbying in a democratic society (European code of good conduct on lobbying) / Recommendation PACE Rec. 26/04/2010. URL: <https://pace.coe.int/pdf/7fad1b4e56165b10fd7885f521c66b710d4a2c98085e522747803b93b32c8f46/recommendation%201908.pdf> (дата звернення: 26.03.2024).

84. PACE. Resolution 1744 (2010) «Extra-institutional actors in the democratic system» / The Parliamentary Assembly of the Council of Europe (PACE), 2010. URL: <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTMLen.asp?fileid=17884&lang=en> (дата звернення: 26.03.2024).

85. Report on the Code of Conduct Governing Lobbyists. 21 March 1997. URL: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=REPORT&mode=XML&reference=A4-1997-0107&language=EN> (дата звернення: 26.03.2024).

86. Richardson J. Lobbying the European Union: Institutions, Actors, and Issues / Oxford: Oxford University Press. – 2009. – 390 p.

87. Riesman D. The lonely crowd: a study of the changing American character / Garden City. – NY: Doubleday, 1953. – 359 p.

88. Schwarzenberg R. Zh. Political sociology / Vol. 3. Moskow: W. P. [in Russian] // Шварценберг Р. Ж. Политическая социология: в 3 т. – Москва: Б. И., 1992. – Т. 3. – 180 с.

89. Truman D.B. The Governmental Process / Political Interests and Public Opinion. – NY: Alfred A. Knopf, 1971. – 576 p.

90. Zeigler H. Interest Groups. / Encyclopedia of Government and Politics // Ed by M. Hawkesworth, M. Kogan. – NY: Alfred A. Knopf, 1992. – P. 377-392.